

Георги Станков

The background of the cover is a textured, golden-brown surface that appears to be cracked and broken. A large, irregular hole is torn through the center, revealing a distorted, screaming face with wide-open eyes and an open mouth. The face has a cracked, almost stone-like texture. The overall color palette is dominated by gold, brown, and black.

**БЪЛГАРОФОБИЯТА
В СЕВЕРНА МАКЕДОНИЯ**

*Анализ на обществения дискурс
през 2021 година*

Георги Станков

БЪЛГАРОФОБИЯТА В СЕВЕРНА МАКЕДОНИЯ

*Анализ на обществения дискурс
през 2021 година*

София, 2023 г.

ИЗДАТЕЛСКИ КОМПЛЕКС
ВУСУ

*В памет на Саво Коцарев (1928 – 2022)
от Охрид*

Книгата не се продава. Разпространява се безплатно.

© д-р Георги Ангелов Станков

© Издателски комплекс ВУСИ

ISBN (Print) 978-619-7343-78-6

ISBN (Online) 978-619-7343-79-3 PDF

Съдържание

Предговор	12
Българофобията, като резултат от продължаващия процес на конструиране на македонската нация (Приписки към труда на д-р Георги Станков: „Българофобията в Северна Македония.) (Доц. д-р Теодор Дечев)	
Увод.....	35
Очертания на проблема.....	38
Формиране и развитие на антагонизма към българите в Северна Македония.....	40
Хронологичен преглед на някои прояви на българофобия в Република Северна Македония през 2021 г.	51
<i>Изгаряне на знамето на България на фестивала в село Вевчани, 13 и 14 януари</i>	51
<i>Скандал с Васил Гарванлиев, представител на Република Северна Македония в конкурса Евровизия</i>	55
<i>Език на омразата на митинг на главната опозиционна партия ВМРО-ДПМНЕ.....</i>	59
<i>Заплаха за социално отхвърляне и отлъчване на футболни фенове от Битоля.....</i>	62
<i>Поругаване на паметника на загиналите в Охридското езеро български граждани</i>	65
<i>Подмянан надгробен паметник в с. Клепач.....</i>	67
<i>Компромат срещу Данела Арсовска.....</i>	71
<i>Жребият за Лигата на нациите</i>	81
<i>Разкриване на случаи на отказ от българска идентичност в българофобска социална среда.....</i>	85
Отантагонизъм към помирение.....	93
Заклучение.....	104
Приложения.....	107
Източници.....	116

Български:

Българофобията в Северна Македония. Анализ на обществения дискурс през 2021 г.

Резюме

Изследването разглежда един силно изразен социален феномен в Република Северна Македония – българофобията и езикът на омраза към българския народ и България. Авторът представя основните характеристики на българофобията в контекста на съвременния македонски етноцентризъм и процеса на тяхното формиране и проявяване в Република Северна Македония. Наред с това изследването представя и коментира конкретни случаи на българофобия през 2021 г.

Ключови думи: българофобия, етноцентризъм, език на омразата, нарушаване на правата на човека, Северна Македония

English:

Bulgarophobia in North Macedonia. Analysis of the public discourse in 2021

Abstract

The study examines Bulgarophobia and hate speech toward Bulgarian people and Bulgaria as a very pronounced social phenomenon in the Republic of North Macedonia (RNM). The paper surveys Bulgarophobia's key characteristics in the context of contemporary Macedonian ethnocentrism and the process through which they are formed and manifested in RNM. Finally, it presents and discusses specific cases of Bulgarophobia in from 2021. Finally, it presents and discusses specific cases of Bulgarophobia in from 2021.

Key words: Bulgarians, ethnocentrism, hate speech, human rights violations, North Macedonia

Français:

Bulgarophobie en Macédoine du Nord. Analyse du discours public en 2021

Résumé

L'étude examine la bulgarophobie et le discours de haine envers les Bulgares et la Bulgarie en tant que phénomène social très prononcé en République de Macédoine du Nord (RNM). L'article examine les principales caractéristiques de la bulgarophobie dans le contexte de l'ethnocentrisme macédonien contemporain et le processus par lequel elles se forment et se manifestent en RNM. Enfin, il présente et discute des cas spécifiques de bulgarophobie à partir de 2021. Enfin, il présente et discute des cas spécifiques de bulgarophobie au cours de l'année 2021.

Mots clés: Bulgares, ethnocentrisme, discours de haine, violations des droits humains, Macédoine du Nord

Deutsch:

Die Bulgarophobie in Nordmazedonien. Analyse des öffentlichen Diskurses im Jahr 2021

Zusammenfassung

Diese Studie befasst sich mit einem stark ausgeprägten sozialen Phänomen in der Republik Nordmazedonien – die Bulgarophobie und die Hassrede gegenüber dem bulgarischen Volk und Bulgarien. Es sind die wesentlichen Merkmale der Bulgarophobie im Kontext des modernen mazedonischen Ethnozentrismus und des Prozesses deren Entstehung und Entwicklung in der Republik Nordmazedonien untersucht. Konkrete bulgarophobische Fälle im Jahre 2021 sind dargestellt und kommentiert.

Schlüsselwörter: Bulgarophobie, Ethnozentrismus, Hassrede, Menschenrechtsverletzungen, Nordmazedonien

Ελληνικά:

Η βουλγαροφοβία στη Βόρεια Μακεδονία. Ανάλυση του δημόσιου λόγου το 2021

Περίληψη

Η έρευνα εξετάζει την έκφραση ενός ισχυρού κοινωνικού φαινομένου στη Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας – τη βουλγαροφοβία και τη γλώσσα του μίσους απέναντι στο βουλγαρικό λαό και στη Βουλγαρία. Μελετώνται τα βασικά χαρακτηριστικά της βουλγαροφοβίας στο πλαίσιο του σύγχρονου μακεδονικού εθνοκεντρισμού και η διαδικασία της διαμόρφωσης και της εξέλιξής τους στη Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας. Παρουσιάζονται και σχολιάζονται συγκεκριμένα παραδείγματα της βουλγαροφοβίας κατά το 2021.

Λέξεις κλειδιά: βουλγαροφοβία, εθνοκεντρισμός, γλώσσα του μίσους, παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Βόρεια Μακεδονία

Española:

La búlgarofobia en Macedonia del Norte. Análisis del discurso público en 2021

Resumen

El estudio examina un fenómeno social muy pronunciado en la República de Macedonia del Norte: la fobia a los búlgaros y el discurso de odio hacia el pueblo búlgaro y hacia Bulgaria. Se examinan las principales características de la búlgarofobia en el contexto del etnocentrismo macedonio contemporáneo y el proceso de su formación y manifestación en la República de Macedonia del Norte. Se presentan y comentan casos concretos de fobia a los búlgaros en 2021.

Palabras clave: bulgarofobia, etnocentrismo, discurso del odio, violaciones de los derechos humanos, Macedonia del Norte

Svenska:

Bulgarofobi i Nordmakedonien. Analys av det offentliga diskussionen under 2021

Sammanfattning

Studien undersöker ett mycket uttalat socialt fenomen i Republiken Nordmakedonien - bulgarofobi och hatretorik mot bulgarer och Bulgarien. De huvudsakliga egenskaperna hos bulgarofobi i samband med samtida makedonsk etnocentrism och processen genom vilken de bildas och manifesteras i Republiken Nordmakedonien har undersökts. Specifika fall av bulgarofobi 2021 presenteras och diskuteras.

Nyckelord: Bulgarofobi, etnocentrism, hatretorik, brott mot mänskliga rättigheter, Nordmakedonien

Българофобията като резултат от продължаващия процес на конструиране на македонската нация

*(Приписки към труда на д-р Георги Станков: „Българофобията
в Северна Македония. Анализ на публичния дискурс през 2021 година“)*

Трудът на д-р Георги Станков, с който читателите ще имат възможността да се запознаят е забележителен с това, че в него за първи път се правят преглед и анализ на отношението на широки обществени среди в Република Северна Македония към българите и към България. Заглавието – „Българофобията в Северна Македония“, говори само за себе си, но точно тук си заслужава да направим някои терминологични уточнения.

Буквалният превод на думата „българофобия“ означава „страх от българите“. Всички знаем латинския произход на думата „фобия“. Най-малкото, около планетата с името на римския бог на войната – Марс, обикалят два спътника с много уместните имена Фобос и Деймос – „страх“ и „ужас“. Оказва се обаче, че много отдавна думи като „българофобия“, „ислямфобия“, „туркофобия“, „русофобия“ и така нататък се използват не като обозначение на страх от определена нация, народ или етническа група, а буквално като обозначение на омраза и ненавист. Трудът на д-р Георги Станков не прави изключение, като пунктуално и педантично описаните в него случаи на „българофобия“ са изключително отчетливи примери на омраза към българите в днешна Северна Македония, а не точно на страх от тях.

Безспорно, страхът от нещо също може да породи и поражда омраза, но в случая с българофобията в държавата със столица Скопие, става дума преди всичко за самите прояви на ненавист, каквито се оказва, че изобилстват на територията на Република Северна Македония. Учени и публицисти, които осъждат етно-национализма, а и самия национализъм, не пропускат да подчертават, че омразата е важен елемент в инструментариума на националното строителство. Според тях, любовта към родния край и родината като цяло, към родния език и към сънародниците не е достатъчна. Трябва да има и враг, трябва да има обект на омраза, който да играе определена мобилизираща и консолидираща роля.

Това твърдение, което мнозина ще отхвърлят с негодувание, но без особено основание, намира потвърждение в едно от най-често цитираните и подлагани на повече или по-малко добросъвестни анализи четиристишия на българския национален поет Христо Ботев:

„Но туй щат братя да видят
и кога, майко, пораснат,
като брата си ще станат –
силно да любят и мразят...”

Откакто творчеството на Ботев е обект на изучаване, особено що се отнася до средните училища в България, тези четири стиха са обект на постоянно разглеждане и от страна на солидни литературоведи и литературни критици, и от страна на учителите и разбира се – от страна на учениците, които са изписали безброй страници, упражнявайки се върху смисъла на тези думи. Странното е обаче, че никой не иска да обърне внимание на това, че

четвъртият стих от това четиристишие на Ботев е една от ключовите формули на национализма.

За да бъде национализмът силен, за да въодушевява умовете, за да мобилизира „масите“, той не може да разчита само на любовта. Необходима е и омраза, а омразата задължително изисква свой обект. В цитираното стихотворение „На прощаване“, Христо Ботев отделя много място на дефинирането на обекта на омразата си, но когато бъде изчистен от контекста на българските национално-освободителни борби в средата и края на XIX век, споменатият четвърти стих ни казва недвусмислено, че оставена сама на себе си любовта не е достатъчно силна, за да мобилизира и да насочва общественото действие. Необходима е и омраза.

Национализмът е светска религия, също както марксизма, при това по-победоносна в исторически план. Без значение дали дадена религия се опира на духовни учения като юдаизма, християнството или исляма, или пък е светска религия като национализма или марксизма, на нея ѝ е необходима силна, дори фанатична вяра. Най-важното в тази вяра е, че „твоята“ общност е праведна и служи на доброто. Не е за подценяване обаче и внушението, че „тяхната“ вяра, вярата на другояче мислещите, наричани често „неверници“, служи на злото.

Добронамерени хора веднага биха ни привели огромен брой примери на богослови и духовни водачи, които проповядват толерантност между отделните религии с трансцендентна същност, особено между трите авраамистични религии и безкрайните им разновидности. Подобни случаи обаче биха били цитирани значително по-трудно при светските религии като национализма и марксизма.

Напротив, при такива светски религии доминират не-

примириимостта и безкомпромисността, абсолютната убеденост в правилността на „твоята“ гледна точка и в порочността и нечестивостта на гледната точка на „другия“. При това – доминират много убедително. Догматичните марксисти, които превръщат размишленията на Маркс в „религия на революцията“, като Ленин, Сталин, Мао, Пол Пот и така нататък, дефинират като възплъщение на злото „класовия враг“. Разбира се и там може да има нюанси, временни маневри, отстъпления, тактически съюзи, но „класовият враг“ винаги накрая трябва да бъде унищожен.

При национализма спектърът на дефинирането на врага е много по-широк, като обикновено злото се олицетворява от някакъв външен потисник или враг на общността, която е оформена, оформя се или ще се оформи като нация. Има разбира се и вътрешни врагове, колаборационисти, които сътрудничат на външния враг, но по принцип те не са главната заплаха – те само обслужват основния враг. В този смисъл, съвестта на националистите е по-чиста, отколкото на радетелите на класовата борба – те идентифицират злото с конкретен потисник, който в общия случай е извършил и някакви враждебни действия спрямо общността, която се формира или вече е формирана като нация.

Така или иначе, като се върнем при стиха на Христо Ботев, трябва да признаем, че ако религиите, стъпващи на духовни учения лесно насочват омразата към абстрактното и едновременно с това абсолютно зло, олицетворявано от Дявола, Луцифер, Сатаната, Шайтана, Ариман и така нататък, при светските религии е необходима много по-голяма „нагледност“ и „конкретност“. Поетът не се поколебава да каже, че за да осъществи своята национална и социална визия му е необходима не само любов, а и омраза.

Тук някой би оспорил твърдението, че Христо Ботев е бил националист. За „душата“ на поета спорят и анархистите, и комунистите, и националистите. Всеки изтъква своите аргументи, едни от които са основателни, а други са доста несръчно нагодени към личността и биографията на поета. Всъщност, Христо Ботев умира изключително млад, като до момента на гибелта му политическият му път лъкатуши между отделни идеи. Тъй като Ботев е със статут на национална икона, не всеки у нас би изтъкнал факта, че към датата на трагичната му кончина той все още е в процес на интензивно търсене на собствената си истина и на формиране на възгледите си. Неговата гениалност като поет и като творец, прикрива в значителна степен това политическо лъкатушене и търсенето на политическите идеи, които той с твърдо убеждение да прегърне като свои собствени. Все пак, не бива да забравяме, че точно от биографията на Христо Ботев, написана от Захари Стоянов, научваме, че в живота му е имало дори епизод, в който е искал да стане ... казак.

Тук не е мястото да разработваме тезата за Ботевия национализъм¹. Мнозина автори твърдят, че българският национализъм е „отбранителен“² и ние трябва да се съ-

1 Тук бихме препоръчали на читателя едно от най-новите, много задълбочени, изследвания на национализма във възгледите, творчество и езика на Христо Ботев: Пелева, Инна, Ботев. Тялото на национализма, Изд.: „Кралица МаБ“, 2015 г., С., ISBN 9789545331459

2 Едни от най-новите изследвания в тази посока с такава теза са публикациите и дисертационният труд на д-р Любен Георгиев Манолов през 2018 – 2021 година. Виж примерно: Любен Георгиев, Българският възрожденски национализъм и гарантиране сигурността на българското общество при разпадането на Османската империя (70-те години на XVIII век – 80-те години на XIX век), Дисертация за придобиване на ОНС „доктор“ по професионално направление 9.1. Национална сигурност, дата на защита: 23.01.2021, Висше училище по сигурност и икономика, Пловдив, брой страници: 234 стр., библиография: 248

гласим в значителна степен с тях, поне що се отнася до периода до Съединението през 1885 година и до преобладаващата част от дейците на българското национално движение, започвайки с Паисий, минавайки през Раковски и стигайки до Христо Ботев и неговата силна любов и омраза. Главното е, че един гениален поет ни е дал синтезиран израз на два от основните двигатели на национализма, на два от ключовите му инструменти – силната любов и изпепеляващата омраза.

Ако се върнем към въпроса за ненавистта към българите и особено към държавата България в Република Северна Македония, за която ние вече доста отдавна използваме термина „българофобия“, бихме се замислили, до къде стига омразата и до къде страхът, фобията. Какво е взаимодействието между тези две чувства? Накъде водят те развитието на държавността на Република Северна Македония?

За да можем да отговорим на тези въпроси поне отчасти, трябва да познаваме самото явление – феноменът „българофобия“. И тук приносят на д-р Георги Станков е много сериозен, независимо, че изследваният времеви интервал включва само една година. До момента няма добросъвестно, подробно и изчерпателно изследване на проявите на ненавист към българите и България, съответно на „българофобията“ в Република Северна Македония. Има огромен обем от публицистика и още по-голям обем от съвсем вулгарна политическа пропаганда. Научни текстове обаче отсъстват. Има много сериозна политическа полемика,

заглавия. Виж също: Манолов, Любен Георгиев, Социални и идейни основи на ранния български национализъм от края на 18-ти век и началото на 19-ти век, Политика и сигурност, бр. 1, 2018 г., стр. 57 – 81, ISSN 2535-0358

в това число и на европейско равнище. Научна дискусия обаче няма. Причината най-вероятно е там, че всички ангажирани в спора страни смятат в дадения случай науката за „прислужница“ на политиката и най-вече на геополитиката. Дори хабилитирани учени не откриват място за „чистата наука“ в дебатите около омразата към България и българите в Република Северна Македония.

С работата си д-р Георги Станков полага много похвални усилия в запълването на тази съществена празнота. Той подрежда в своя собствена градация проявите на враждебност към България и българите, като изследва: етноцентризма и чувството за превъзходство сред гражданите на Северна Македония, „което в някои случаи ескалира до отношение към българите като към подчовеци (от немски *Untermensch*)“³; дискриминационно отношение в публичната сфера, медиите и социалните мрежи; враждебност и език на омразата спрямо българския народ, българската държава и гражданите на Република Северна Македония с българска идентичност; подигравки и сарказъм; тролене в социалните мрежи⁴.

Изложението на изследването на д-р Георги Станков е достатъчно стегнато и подредено, за да трябва да го излагаме в предговора като резюме. Важното е, че той успява в много голяма степен да избегне задължителния за балканите емоционален подход при разглеждането на подобна тема. Едновременно с това, преобладаващата част от труда му със сигурност ще бъде съвсем нова информация за читателя, без значение дали е гражданин на Република Северна Македония, на Република България или на някоя

3 Станков, Георги. Българофобията в Северна Македония. Анализ на обществения дискурс през 2021 година, ИК ВУСИ, Пловдив, 2022 г.

4 Пак там.

друга държава от Европейския съюз.

Изследването на „българофобията“ във всеки един неин контекст, особено в областта на омразата и ненавистта към официалната българска държава и към българите като общност, има важно научно значение. Това не е просто събиране на факти, които да показват емоционалната настройка на големи прослойки от обществото в Република Северна Македония. Генерирането на ненавистта на различни управленски нива в Северна Македония, от различни политически кръгове и сред определени групи интелектуалци, освен всичко друго е ясен индикатор за незавършения процес на национално строителство в Северна Македония.

Когато говорим за генезиса на една или друга нация, не бива да забравяме и за миг условността на понятието „нация“. Съществува голямо многообразие на пътищата на образуване на различните нации. Налице е и пълната невъзможност да се формулира дефиниция за „нация“, която да отговаря „идеално“ дори на групата европейски нации от държавите, върху която Стейн Рокан базира известното си изследване за ролята на така наречените „кливиджи“ върху оформянето на партийно-политическите им системи. Да не говорим за „схизмата“ между защитниците на „примордиалистката“ и „конструктивистката“ теория за формирането на нациите.

Интересното в случая с нациите в съседните и изключително близки държави България и Северна Македония е обстоятелството, че случаят с формирането на българския етнос и съответно на българската нация може да послужи като сериозен аргумент в полза на твърденията на примордиалистите, докато случаят с македонската нация е безспорен триумф на конструктивизма.

Името „българин“ е един от най-старите етноними в Европа и Азия. България е държава, запазила името си векове наред. От друга страна, всякакво сериозно разглеждане на началото на генезиса на македонската нация неизбежно ни отвежда в двадесетия век. До началото на ХХ век никой не поставя под съмнение българския етнически произход на населението в днешна Република Северна Македония.

Тук става дума не само за научните оценки и за мнението на картографите, които са ни оставили редица карти, от които се вижда, че авторите им са смятали населението от двете страни на река Вардар за българско. Става дума за редовната кореспонденция на дипломатическите агенти на великите сили, които без колебание наричат населението на днешните градове Битоля (седалище на консули от всички Велики сили), Охрид, Струга, Велес, Прилеп, Щип и така нататък, и така нататък – българско⁵.

Тук умишлено не включваме в списъка на градовете в Северна Македония с изявено български облик според европейските дипломати днешната столица Скопие, къде-

5 Огромен набор от примери, в които австрийските консули в Османската империя, намиращи се най-вече в емблематичния за днешна Република Северна Македония град Битоля, ясно определят населението на региона „българско“ и недвусмислено посочват преобладаващата част от населените места там като „български“, може да се намери в тритомното двуезично (на български и на немски език) издание на докладите им за периода 1851 – 1877-1878 година, осъществено от проф. Виржиния Паскалева-Захаријева в периода 1994 – 2001 година: Паскалева-Захаријева, Виржиния, (подбор и редакция), Македония през погледа на австрийски консули 1851 – 1877/78, Том I (1851 – 1865), Македонски научен институт, С., 1994 г.; Паскалева-Захаријева, Виржиния, (подбор и редакция), Македония през погледа на австрийски консули 1851 – 1877/78, Том II (1866 – 1871), Превод: Елена Продева, Македонски научен институт, С., 1998 г.; Паскалева-Захаријева, Виржиния, (подбор и редакция), Македония през погледа на австрийски консули 1851 – 1877/78, Том III (1872 – 1878), Превод: Елена Продева, Изд.: Панорама, С., 2001 г.

то българите не са били изявено малцинство, поради огромното мюсюлманско присъствие в лицето на турците и албанците, изповядващи исляма. За мюсюлманите Скопие е Ускюб, нещо повече градът е в определен смисъл свещен за тях. Съратникът на Мустафа Кемал Ататюрк – Яхия Кемал, който е родом от Ускюб, подчертава важния факт, че в навечерието на Балканските войни Ускюб е бил на второ място в ислямския свят по брой на почитани гробове на мюсюлмански светци⁶.

Генезисът, по-точно конструирането на македонската нация, която днес се смята за „титулна“ в Република Северна Македония, включва най-общо два етапа. Първият, който започва през 1913 година и с прекъсване от 1915 до 1918 година продължава до 1941 година. Това е период на изключително брутална денационализация, съчетана с целенасочена политика на асимилация на населението във Вардарска Македония, което е обявено за съставено от „южни сърби“. Като цяло, опитът с денационализацията не довежда до желаното от властите в Белград превръщане на българите от Македония в „южни сърби“. Този период обаче оставя неизличим травматичен отпечатък върху тогавашните жители на днешна Република Северна Македония. Не може да се отрече и определен успех в процеса на денационализация, защото у българите от Вардарска Македония буквално е създаден условен рефлекс, че самоопределянето им като „българи“ води до незабавни репресии, нравствени и физически страдания.

Тук не е мястото да се впускаме в подробности за измененията и формите на терора във Вардарска Македония в периода между двете световни войни. Достатъчно е да се

6 Кемал, Яхия, Детство, юношество, политически и литературни спомени, Изд. „Боян Пенев“, БАН, С., 2013 г.

отбележи, че мащабът на насилието надхвърля ексцесите, които възникват в който и да е друг спорен регион в Европа, а режимът на практика е колониален, дори по-лош. Това се вижда от факта, че до 15 август 1919 година Вардарска Македония е управлявана формално според Закона за изстребване на разбойниците от 1895 година. След тази дата там вече се прилага Сръбската конституция от 1903 година, като духът на управлението според Закона от 1895 година не е променен. Никой не отменя и откровено терористичната „Наредба за обществената безопасност в освободените области“, въведена от сръбското военно командване през 1913 година, чието действие е подновено с реокупацията на Вардарска Македония от сръбската армия през 1918 година⁷.

Етикетът „терористичен“ поставен върху режима на управление на Вардарска Македония между двете световни войни тук се поставя в съвсем съдържателен смисъл и не е натоварен с емоции или желание за водене на полемика. Освен споменатите „законодателни основи“ на това управление, прилаганите „управленски практики“ са свързани с ужасяващи издевателства, описването на които непредубеденият читател би окачествил най-вероятно като прекалено „натуралистично“⁸.

7 Палешутски, Костадин, Македонският въпрос в буржоазна Югославия 1918-1941, София, Издателство на БАН, 1983 г., стр. 47

8 Един от най-добросъвестните източници за характеристиките на споменатите „управленски практики“ в „интегрална“ кралска Югославия, е книгата на французина Анри Пози, написана през 1933 година, след дълга обиколка във Вардарска Македония и запознанство на място с методите на кралското югославско управление. Тя е изпълнена с подробни описания на издевателствата и изтезанията, използвани не само в югославските полицейски практики във Вардарска Македония, но и постоянно присъстващи в ежедневието на местното население. Оригиналната публикация на книгата е на френски език

Периодът завършва с краха на Кралска Югославия под ударите на германската армия и с предаването на Вардарска Македония на България за администриране до подписването на мирен договор. Известна част от днешните западни територии на Република Северна Македония остават под италиански контрол в рамките на изгражданата тогава Велика Албания.

Този период е систематично пропускан или поне силно подценяван от изследователите, но той има много съществено значение за успеха на националното строителство и за конструирането на македонската нация след 1945 година, когато кралският режим във Вардарска Македония е заменен от тоталитарния режим на Титова Югославия.

Вторият период започва през 1945 година и продължава до наши дни. Този период е времето на същинското национално строителство на територията на държавата, наричана последователно: Народна република Македония, Социалистическа република Македония, Република Македония, Бивша югославска република Македония и Република Северна Македония.

Македонската нация действително е конструирана, при това в необикновено кратки срокове. Режимът на Тито прави изключително хитра маневра, като предлага на македонските българи сделка - той им осигурява тяхна държава, срещу гаранции за пълен и безусловен отказ от българския иредентизъм, от желанието за обединение с България под някаква форма. В създадената Народна република Македония (по-късно Социалистическа ре-

през 1933 година: Pozzi, Henri, *La Guerre Revient...*, Paris, Paul Berger, 1933. Английски превод на книгата може да бъде открит в: Pozzi, Henri, *Black Hand Over Europe: Consisiting of War is Coming Again*, translated by Francis John Mot, London, Published by Francis Mott Company, 1935.

публика Македония) има приет специален закон, който инкриминира не просто декларирането на българска идентичност, но дори и „несанкционираното“ четене на български вестници, притежаването на български книги и опитите да бъде пренасяна българска книжнина през границата.

Хората, които не са съгласни с условията на тази сделка са изпращани по затворите, в концентрационни лагери или са направо ликвидирани. Хората, които са били склонни на компромис, са вкарани в руслото на процеса на конструиране на македонската нация, под ръководството на Съюза на комунистите в Югославия и на македонския му филиал.

Едно от основните им задължения е постоянно да се разграничават от България и българския си произход, при това не само на етническа основа, но и на класово-партийна база. На България е поставен „фашистки“ етикет и лоялните граждани на Народна (Социалистическа) република Македония са длъжни постоянно да осъждат и заклеймяват „бугарският фашистички режим“, тоест периода на администриране на Вардарска Македония от българската държава през 1941 – 1944 година.

Трябва обаче ясно да се подчертае, че за тези, които са били готови на компромис и са били съгласни да се включат в ускореното конструиране на македонската нация, режимът на Йосиф Броз Тито, Лазар Колишевски и техните съмишленици е бил много по-мек в сравнение с терористичния режим в Сърбия и в Кралска Югославия.

При денационализацията, която се провежда от 1913 до 1941 година от Сърбия и от „интегрална“ кралска Югославия, на населението на новообразуваната административна единица - Вардарска Бановина, направо му се забранява

да говори не само на книжовен български, но и на родните си диалекти. Обратно - в Народна (Социалистическа) република Македония от родните местни диалекти на българското население е изкован нов книжовен език⁹. Обективно погледнато, това е голямо „отслабване на хватката“ в сравнение с боя в училище, като наказание за говоренето на български - книжовен или диалектен¹⁰. Тук умело се заиграва и с регионалното самочувствие на македонските българи, ролята на което би могла да бъде обект на отделно изследване¹¹.

Така или иначе, формулата на новото национално строителство е: декларацията, че си „македонец“, а не българин, ти дава правото да говориш на език, който представлява кодифициран местен диалект и ти гарантира спокойствие и сигурност в някаква степен. Всъщност, делът на конформистите във Вардарска Македония нараства прогресивно още от преди Илинденското въстание от 1903 година, но след него темповете са още по-големи. Безкомпромисните българи напускат Македония и се преселват в България на вълни - през 1902, през 1903, през 1913, през 1918, плюс перманентното бягство през граница на преследваните по всякакви причини хора с българско самосъзнание. За раз-

9 По въпроса има официално становище на БАН от 1971 година, в което се казва, че българският език има три книжовни норми - Софийска, Скопска и банатска с азбука латиница

10 Отделен въпрос е, че десетилетия наред, учебните занятия във Вардарска Македония започват с повтарянето на „заклинателните думи“, че учениците са „прави сърби“. На това ритуално рецитиране тогава се отдава по-голямо значение от произнасянето на молитвата „Отче наш“.

11 При жителите на Вардарска Македония се наблюдава много силен регионализъм. Той е характерен не само за българите, но и за турците, родени там. Всички те нямат съмнения за етническият си произход - те са българи, турци (или пък власи), но много се гордеят с регионалната си идентичност.

лика от тях, тези които застават на конформистки позиции, усещат сериозно облекчение на положението си през 1945 година.

По ирония на съдбата, в конструирането на македонската нация, което се извършва както посочихме не само на (квази)етнически, но и на класово-партиен принцип, се намесва и второ обстоятелство. То отново е политическо. Става дума за конфликта между Сталин и Тито. Македонските българи са изправени пред неприятна алтернатива. Те могат да продължат да се идентифицират с България, която обаче точно тогава в момента е поддръжник номер едно на Сталиновата сатрапия или да подкрепят противопоставилия се на Сталин Тито.

В първия вариант репресиите са неизбежни и много тежки. Упорството да се определяш като българин продължава да се заплаща твърде скъпо, като на всичкото отгоре, българската идентичност се приравнява не само към българския политически режим до 1944 година, етикетирани като „фашистки“, а вече и към новия политически режим в София, който и без етикет е сталинистки.

Във втория вариант участващият в конструирането на новата нация македонец получава правото да пътува по целия свят и съответен паспорт за това. Самоопределянето като „македонец“ и пряко свързаната за това подкрепа за Тито срещу Сталин, гарантира възможността да се махнеш от балканския ад и да отидеш в свободния свят легално и без пречки. Възприемането на македонската идентичност непосредствено след Втората световна война е освен всичко друго и конформизъм. То представлява нежелание да „трошиш стена с глава“ и да дадеш живота си за нещо, което е много далече зад хоризонта, каквато е перспективата Македония да стане българска, погледната

от 1945 година.

През 1945 година българите в Македония виждат само две неща – катастрофата на българската политика и предложения им вариант за замяна на терористичната денационализация с по-меката такава. Голяма част от тях избират по-меката форма на денационализация и участието в конструирането на македонската нация и в държавното строителство на тогавашната Народна република Македония.

Посочените обстоятелства са в основата на емоционалното неприемане на неща като „македонската нация“ или „македонския език“ от страна на определени слоеве от българското общество. Факт е обаче, че от началото на ускореното конструиране на македонската нация са изминали 77 години и те са оставили неизличим отпечатък. Независимо как е конструирана, през какви перипетии е минала, с какво мащабно насилие – ментално и физическо, е свързана, македонската нация е оформена.

Несъмнено, в сравнение с редица други европейски нации, в това число и българската, периодът на нейното формиране, в случая ускорено конструиране с използване и на по-фини, и на по-груби форми на натиск, е много кратък. Но това не означава, че процесът не съществува. Нещо повече, процесът на конструиране на македонската нация продължава и точно тук се крият и причините за съществуването на българофобията, на която д-р Георги Станков е посветил труда си.

В съвременния контекст на продължаващо конструиране на македонската нация има неприемане на установени факти далече не само от българска страна. Мнозина от гражданите на днешната Република Северна Македония не могат да приемат, че македонската нация се е „разкло-

нила“ от българската¹². Те отхвърлят с негодувание напълно обоснованата теза, че конструирането на македонската нация стартира, при това с голяма скорост, през 1945 година. Те не могат да приемат, че македонската нация произхожда от тези, които в техния национален „канон“ са посочени като исторически врагове. Така стигаме до ключовото понятие „национален мит“, за което трябва да се кажат няколко думи, които са пряко свързани с темата за българофобията.

В своята книга „Националната идентичност“, превърнала се отдавна в учебник по проблемите на формиране-

12 Историческите обстоятелства създават различни ситуации, в резултат на които понякога възникват различни нации. Класически е примерът с нидерландските заселници (така наречените „бури“) в Южна Африка, които пристигат там на вълни през XVII, XVIII и XIX-ти век. С течение на времето те се оформят в самостоятелен етнос, а говореният от тях език – „африкаанс“, се разглежда от всички като самостоятелен език, различен от нидерландския. Интересното в случая е, че в езика на преселниците от Нидерландия лексиката съвпада до 95 с нидерландския, но с времето възникват по-съществени разлики в граматиката и в произношението. Повечето лингвисти смятат езика „африкаанс“ за креолски език. Много важно е да се отбележи, че в днешно време езиковедите от Нидерландия, Фландрия (нидерландско говорещата част на Белгия), Суринам (бивша нидерландска колония в Южна Америка) и Индонезия (бивша нидерландска колония в Югоизточна Азия) ежегодно работят по сверяването и координацията на тенденциите в развитието на езика, за да не се повтори случаят с отделянето на езика африкаанс от стъблото на нидерландския език. Случаят с отделянето на македонския книжовен език, такъв какъвто е кодифициран под ръководството на Блаже Конески, в редица отношения силно се доближава до казуса с езика „африкаанс“. Безспорно, отделянето на африкаанс от нидерландския е станало за по-дълго време, отколкото е било необходимо на македонския да се отдели от българския език. Освен това, при африкаанс няма декретирането, което е приложено при кодификацията на книжовния македонски език. Но въпреки това и в двата случая сме свидетели на отделянето на един език от друг, при това в периода на Новата и Най-новата история, а не по време на Средните векове.

то, конструирането и развитието на нациите, професор Антъни Смит изрежда „фундаменталните черти“ на националната идентичност, при цялата им условност, по следния начин: 1) историческа територия или отечество; 2) общи митове и исторически спомени; 3) обща масова публична култура; 4) общи юридически права и задължения на всички членове; 5) обща икономика и териториална мобилност“¹³.

Никак не е трудно да се види, че в хода на продължаващия процес на конструиране на македонската нация, трудности за „инженерите на националната идентичност“ се появяват при „общите митове и исторически спомени“. Повечето европейски нации са намерили националните си митове било в Средновековието, било дори в античната епоха. Българската национална митология не прави изключение – тя черпи образи и вдъхновение от различни периоди на Средните векове¹⁴.

При описаните по-горе обстоятелства обаче, за македонските „инженери на националната идентичност“, които продължават да се занимават с конструирането на македонската нация, е изключително трудно да подберат исторически факти и/или легенди от Средновековието, които да бъдат приемливи като „общии митове и исторически спомени“. Опитът да бъде конституиран цар Самуил като македонски цар, като

13 Смит, Антъни, Националната идентичност, Изд. „Кралица МаБ“, С., 2000 г., стр. 26.

14 За необходимостта от „национален мит“, за съотношението между потвърдената историческа истина и това, което е просто „народен наратив“ може да се прочете в статията на Араш Абизаде: Abizadeh, Arash, Historical Truth, National Myths and Liberal Democracy, Journal of Political Philosophy, Vol. 12, Number 3, pp. 291-313, http://www.cridaq.uqam.ca/IMG/pdf/Abizadeh_-_Historical_truth.pdf

цяло е неубедителен. Единственият македонски цар от Средните векове се появява сякаш от нищото и наследството му изчезва в нищото.

Тук изобщо не е мястото да се прави анализ на огромните усилия на историографите от Скопие да отговорят на „обществената поръчка“. За това е необходим твърде голям научен труд. Но трябва да се отбележи, че поради огромните затруднения със средновековната история, в търсенето на национални митове, хората които са се нагърбили да направляват изграждането на македонската нация и на македонската държавност, тръгват на пътешествие в две противоположни посоки.

Едни от тях (в това число и „първостроителите“ на македонската нация от 1944 – 1945 година), намират националния мит в доста рехавата съпротива срещу германците и срещу българската администрация на територията на вардарска Македония в периода 1941 – 1944 година. Под етикета на „антифашистката съпротива“, тези събития, в някаква степен преувеличени, в някаква степен надценени, но все пак – случили се реално, са канонизирани до положението на национален мит.

Този национален мит на Народна република Македония, респективно Социалистическа република Македония, беше приемлив за властващите елити по време на съществуването на Титова Югославия. Макар и лишени от мистиката на дистанцията на времето и не чак толкова героични, колкото биха искали „националните инженери“ да бъдат, тези събития изпълняваха функцията си на национален мит. Особено удобни бяха те от гледна точка на ясното противопоставяне срещу посочените за

„исторически враг“ - България и практически несъществуващият „български фашизъм“¹⁵.

Тези търсачи на македонския „национален мит“ бяха избрали най-новата история като средата, от която да го извлекат. Срещу тях обаче работеше времето, защото с падането на Берлинската стена и фалита на реалния социализъм (тък бил той пременен и в дрешките на югославския „самоуправен социализъм“), създаденият от тях

15 Тук не се твърди, че в България през 30-те и 40-те години на ХХ-ия век не е имало фашисти, фашистки организации или партии, само-назовали се „фашистки“. Такива е имало, разбира се, но огромното мнозинство от тях са играели маргинална роля и никога не са се докоснали до властта. Ако навремето Сталин е забранил в СССР да се използва терминът „националсоциализъм“ и така Хитлер и другарите му са били преквалифицирани във „фашисти“, то в България доста мекият авторитарен режим на цар Борис III, запазил много от съдържателните и формалните характеристики на предишното демократично управление, беше етикетирен с абсолютно анти-научното определение „монархофашизъм“. Странното е, че единственият период в българската история, за който можем обосновано да твърдим, че е направен опит за установяване на корпоративна фашистка държава по образеца на Италия на Мусолини, е периодът на управлението на правителството на политическия кръг „Звено“ и на Военния съюз, с министър-председател Кимон Георгиев, дошло на власт с военния преврат на 19 май 1934 година. Тогава наистина се прави опит за установяване на истински фашистки режим и се създава специална държавна институция за налагане на корпоративна държава - Дирекцията „Обществена обнова“. Конституцията е суспендирана, политическите партии са забранени. Само че управлението на извършилите преврата на 19 май 1934 година не продължава дълго и те са елиминирани от цар Борис III и неговите привърженици сред офицерството, начело с генерал Пенчо Златев. Установилият се след това авторитарен режим на царя не може да бъде окачествен като фашистки по никакъв начин. Последното не пречи на мнозина да продължават да поставят „фашистки“ етикет на управлението на България между 1934 и 1944 година. Това обаче няма никаква научна стойност, а само е полемичен похват, използван от определена категория политици и публицисти, тясно свързани с управлението на Българската комунистическа партия от 1944 до 1989 година.

канон ставаше несъстоятелен.

Затова, докато едни от македонските политици, интелектуалци и пропагандисти се опитваха със зъби и нокти да защитят правото на съществуване на първоначалния македонски национален мит - митът на „Македония, родена от антифашистката съпротива“, други се впуснаха в търсене на нов национален мит, който да е по-подходящ за новата историческа епоха. Това „търсене“ за съжаление бързо се изроди в съчиняване и така на сцената се появи „античният македонизъм“ с всичките му абсурдни и откровено анти-исторически твърдения и претенции.

Тъжното е, че ако митът на „антифашистка Македония“ определяше България като враг, защото е била сред страните от Оста по време на Втората световна война, митът на „античния македонизъм“ постоянно стъпва на противопоставянния на България и българите, обосновани с откровено расистки и дискриминационен подход. Точно търсенето на нов „национален мит“ е в основата на тази част от проявите на „българофобия“, която д-р Георги Станков е описал толкова изчерпателно в труда си.

Обявяването на българите за „подчовеци“ не е резултат единствено на екстремизма и липсата на елементарно възпитание у тези националисти в Република Северна Македония, които раздават подобни квалификации. Това е резултат на кризата на идентичността, възникнала със загубата на популярност на мита за „антифашистка Македония“. Замяната му с откровения мегаломански мит за „днешна Македония – наследник на Александър Македонски“, неизбежно поражда необходимост от разграничаване от България и българите по друг начин¹⁶. Вече не е

16 Би било абсолютно несправедливо и откровена лъжа да подминаваме българските прояви на търсене на „национален мит“ някъде през

толкова важно, че през Втората световна война, българите били „фашисти“. Вече е важно националното, та ако искате и расовото превъзходство на македонците над българите.

В днешния ѝ вид, в който педантично, пунктуално и изчерпателно я е изследвал д-р Георги Станков, „българофобията“ или направо казано – ненавистта към България и българите, е в огромна степен резултат на смяната на митологемата. „Антифашистка Македония“ се замества от „Антична Македония“. В ежедневието политически живот тази замяна се операционализира от конфронтацията между Социалдемократическия съюз на Македония (поддържащ стария „национален мит“) и партията

историческата епоха, настъпила малко след изгонването на Адам и Ева от Райската градина. Достатъчно е да цитираме заглавието на издадената през 2020 година книга на професор Евгений Сачев със заглавие: „Българите са в основата на човешката цивилизация“. Това е нещо като български „контрапункт“ на „античния македонизъм“, което не може да предизвика друго освен снизходителни усмивки. Книгата се продава със следната анотация: „За първи път на едно място са представени толкова много факти и доказателства в един систематизиран и увлекателен социално-исторически коментар, които разкриват нашата история като неделима част още от възникването на човешката цивилизация. Книгата убедително доказва, че: ние, българите, сме основали най-ранната държава не само в Европа; ние, българите, сме създатели на най-ранните писмени системи в света; ние, българите сме сътворили архетиповете на първите монотеистични и културни системи; ние, българите, от всички народи през хилядолетията, сме опазили и съхранили най-продължително време своето народностно име; ние, българите, първи от всички народи, сме поставили основите на научните знания и технологии“. Виж: Сачев, Евгений, Българите са в основата на човешката цивилизация, Издателска къща „Новата цивилизация“, С., 2020 г., ISBN 9786197470116.

Но все пак, трябва да отбележим, че в България става дума за единичен и персонален случай на националистическа грандомания, обзела един отделен взет учен. В Република Северна Македония, подобен подход към историята на страната се извежда до нивото на национална доктрина.

ВМРО-ДПМНЕ, която в момента събра под знамената си привържениците и на най-екзотичните разновидности на „античния македонизъм“.

Затова, изучаването на „българофобията“ в Република Северна Македония е от важно значение. Своеобразното „измерване“ на „българофобията“ е индикатор за протичане на динамични процеси в продължаващото конструиране на македонската нация. За съжаление, тези процеси са по-скоро разрушителни, отколкото съзидателни, но познавайки произхода им, ние би трябвало да можем да предложим по-интелигентни начини за преодоляване на отрицателните последици от тях, вместо да изпадаме в ярост и да влизаме в примитивни форми на конфронтация.

Такива добросъвестни научни изследвания не бива да бъдат смятани като усилия да се въоръжат пропагандистите с нови аргументи. Нещо повече, сериозните учени трябва да се противопоставят на опитите трудовете им да бъдат използвани за подобни, меко казано, нечисти цели. Но за съжаление, не може да се подминава фактът, че еволюцията на македонския „национален мит“ не води към намаляване на конфронтацията между българи и македонци. Точно обратното.

И при двата македонски „национални мита“ разграничаването на македонците от България и българите е определящо и то взема различни форми на „българофобия“. За съжаление, новата версия на македонския „национален мит“ създава предпоставки за още по-груба конфронтация и за още по-остро противопоставяне. Българите от „фашисти“, но все пак хора, вече са трансформирани в „подчовеци“, съвсем според терминологията на „Аненербе“ и Химлер.

Доц. д-р Теодор Дечев

Увод

След десетилетия, доминирани от открито недоверие и враждебност, наследени от комунистическата тоталитарна идеология, на 1 август 2017 г. Република Северна Македония и Република България подписаха Договор за приятелство, добросъседство и сътрудничество, с което заявиха намерението си да отворят нова страница в своите отношения. Споразумението беше ратифицирано от двата парламента през януари 2018 г. Целта на Договора беше да създаде и насърчи формирането на нова социално-икономическа и политическа среда в двете страни, която да доведе до подобряване на отношенията на всички нива, като подготвителна стъпка за влизането на Република Северна Македония в Организацията на Северноатлантическия пакт (НАТО) и в Европейския съюз (ЕС). Противно на очакванията, след приемането на Северна Македония за член на НАТО през 2019 г. стана очевидна пълната липса на желание и следователно липса на какъвто и да е напредък в продължаващото прилагане на договора от страна на правителството на Северна Македония. В българското общество се породиха основателни съмнения до каква степен може да се говори за наличие на мотивация и/или капацитет за постигане на приятелство, добросъседство и сътрудничество, след като заявените добри намерения не се претворяват в реални дейности с резултати. Така например, според чл. 11, ал. 6 от Договора двете страни са длъжни да „обезкуражават дейности на частни субекти, насочени към подстрекателство на насилие, омраза или други подобни действия, които биха навредили на тех-

ните отношения”¹. В това отношение в България вече има добра практика. При използване на език на омразата спрямо македонската националност от страна на български граждани, всички отговорни институции реагираха своевременно и адекватно, включително чрез присъди². При многобройните идентични прояви в Република Северна Македония, институциите не проявяваха готовност да предприемат стъпки за санкциониране и редуциране на езика на омразата спрямо българите и България.

Използвайки методите на социалната психология, изследванията на мира и конфликта (Peace and conflict studies) и изследванията на помирението (Reconciliation studies), това проучване си поставя за цел да анализира езика на омразата и действията, подбудени от омраза, в Република Северна Македония спрямо България и българите в рамките на по-голям социален феномен, който без никакво преувеличение следва да бъде наричан българофобия. За целта то предлага следното работно опреде-

1 Министерство на външните работи (2018, 2 март). Договор за приятелство, добросъседство и сътрудничество между Република България и Република Македония [онлайн публикация]. Държавен вестник, бр. 18/2018. Достъпно на адрес: <https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?idMat=123506>.

2 Така например, в България през 2021 г. беше осъден 34-годишният Стефан Белев, който на 23 ноември същата година в публикация в социалната мрежа Фейсбук използва език на омразата на основата на национална принадлежност спрямо гражданите на Република Северна Македония след катастрофата на автобус на магистрала „Струма“, при която загиват 45 македонски граждани. На основание чл. 162, ал. 1 от Наказателния кодекс, Белев беше осъден на 4 месеца лишаване от свобода с тригодишен изпитателен срок.

Канал 5 ТВ (2021, 16 декември). Во Софија осуден мажот кој на интернет објави недолнични коментари за автобуската несреќа [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://kanal5.com.mk/vo-sofija-osuden-mazhot-koj-na-internet-objavi-nedolichni-komentari-za-avtobuskata-nesrekja/a508041>.

ление за българофобия: „Българофобията е комплекс от психологически нагласи, изказвания и действия, изразяващи неприязън, враждебност и нетолерантност към българския народ, отделни негови представители и държавата България като цяло“. Както става ясно, тук под „фобия“ не се разбира буквалният превод на термина φοβία (от гр. φόβος – страх), тъй като в социалните науки подобни изрази като „българофобия“ или „ксенофобия“ все по-често се използват не като обозначение на страха от определена нация, народ или етническа група, а като обозначение на омраза и ненавист³. Наред с преглед на теоретичната рамка, която обяснява този феномен, изследването разглежда и специфичния македонски исторически контекст, в който българофобията се появява и развива, като представя и коментира няколко случая на българофобия в Северна Македония през 2021 г.

3 Detchev, T. (2022). Bulgarophobia as a result of the ongoing process of construction of Macedonian nation. In: Stankov, G. Bulgarophobia in North Macedonia. Analysis of the Public Discourse in 2021. Plovdiv: VUSI.

Очертания на проблема

Анализът на публичното говорене и политическата реторика в Република Северна Македония през 2021 г. показва, че българофобията е една от водещите тенденции в обществения дискурс. Враждебността относно България и българите в този публичен разговор се проявява по няколко начина:

- Етноцентризъм и чувство за превъзходство, което в някои случаи ескалира до отношение към българите като подчовеци (от немски *Untermensch*).
- Дискриминационно отношение в публичната сфера, медиите и социалните мрежи.
- Враждебност и език на омразата спрямо българския народ, българската държава и гражданите на Република Северна Македония с българска идентичност.
- Подигравки и сарказъм.
- Тролене в социалните мрежи.

Като феномен етноцентризмът е присъщ на всички общества и се отличава с идентифициране с етноса, изразено в „предразположение към разделяне на човешкия свят на вътрешни и външни групи“ и „готовност за свеждане на обществото до нас и тях“, което понякога може да стигне дори до „нас срещу тях“⁴. Етноцентризмът има своите положителни страни, защото насърчава вътрешногруповата сплотеност в рамките на етноса, създава и поддържа чувство за колективна идентичност, насърчава „ние“-ми-

4 Kinder, D. R., C. D. Kam (2020). *Us Against Them: Ethnocentric Foundations of American Opinion*. Chicago: The University of Chicago Press, p. 8.

сленето сред неговите членове и създава критерии за възприемане и интерпретиране на съществуващия свят през призмата на етническата общност, която стои в „центъра“ на идентификацията на индивида. Наред с това, обаче, в някои случаи етноцентризмът оформя общественото мнение спрямо „Другите“ и често е свързан за чувството за превъзходство на собствената група спрямо другите групи, което понякога може да стигне дори до враждебност, презрение и отхвърляне. Тази тенденция например в античността е демонстрирана от отношението на елините към т.нар. от тях „варвари“, които обикновено са описвани като жестоки, необразовани и нецивилизовани, а понякога и лишени от човешки качества. Дори в съвременното някои форми на политическо говорене могат да стимулират подобни негативни етноцентрични тенденции до ниво на крайно екстремистки и ксенофобски настроения в обществото⁵. Един сериозен проблем, който веднага изпъква при срещата с подобен негативен етноцентризм в съвременния свят, е че той противоречи на фундаменталните ценности на демокрацията, човешките права и мирното съжителство между представителите на различните народности. След трагичния опит на XX в., през който човечеството преживя събития от мащаба на Арменския геноцид, Холокоста, геноцида в Руанда и етническите прочиствания в бивша Югославия, демократичните цивилизовани общества съзнателно се противопоставят на подходи, водещи до етническа и национална конфронтация, изтъкване на собственото превъзходство и унижение на т.нар. „други“ и се стремят да насърчават толерантното отношение към всички етнически общности.

5 Booth, K. (1979). *Strategy and Ethnocentrism*. New York: Holmes & Meier.

Формиране и развитие на антагонизма към българите в Северна Македония

Прегледът на медийното съдържание в Република Северна Македония, както и на съдържанието в социалните мрежи, открива изобилие от материали, посветени на „антимакедонската политика“ или на „унижаващото отношение“ на България. Същевременно се забелязва високо ниво на българофобия в местния обществен дискурс, което остава напълно пренебрегнато от местните анализатори, новинари, общественици и политици. Дискурсът на македонската медийна и социална среда се характеризира с ярки прояви на етноцентризъм. От една страна се поставя акцент върху митологичните превъзходства на македонската нация: Македония като библейска земя и първата в Европа, в която е проповядвано християнството; големите военни постижения на Александър Велики, изключителна роля в историята на човечеството и самопровъзгласяване за „люлка на цивилизацията“⁶; таланти, качества и култура, присъщи само или най-вече на македонския народ, за разлика от изостаналите и невежи съседи, и още много в този дух. От друга страна, общественият дискурс на Република Северна Македония е наситен с враждебност към българската държава и народ, на които в местния наратив е отредена ролята на необходимия антагонист, враг и зложелател на Македония, едно дебнещо архетипно зло, което предизвиква чувства на осезаема опасност и тревож-

6 Thiessen, I. (2018). Life among Statues in Skopje, p. 260. In: Montgomery, D. W. (ed.). *Everyday Life in the Balkans*. Bloomington: Indiana University Press.

ност и предизвиква съответната национална мобилизация на съвременните етнически македонци.

Вследствие на специфични социални и политически обстоятелства, българофобията и самоидентифицирането чрез разграничаване от всичко българско стават едни от най-важните фактори за изграждането на македонската национална идентичност.

Корените на този процес на диференциране могат да се проследят до периода след Първата световна война, когато под сръбска окупация българската идентичност на територията на Вардарска Македония целенасочено е заличавана, а местното население е насилствено сръбизирано и асимилирано от Кралството на сърби, хървати и словенци. През този период изразяването на българска идентичност в областта е жестоко преследвано, а всяко подозрение за връзки с влизащите от България чети на ВМРО води до жестоки репресии и мъчения⁷. Окупаторските власти създават паравоенната структура Удружење против бугарских бандита, съставена от сръбски колонисти и местни ренегати – сръбомани.⁸ Тяхната задача е да воюват с българските революционери от ВМРО и да торможат местното население, което им помага. Диференциацията обаче достига своята напълно завършена форма в края на Втората световна война и годините след това, когато в титова Югославия започва налагането на новата македонска национална идентичност, утвърдена от Коминтерна. Основният фактор при социалното сравнение и категоризиране отново е отношението към българската идентичност, която

7 Pozzi, H. (1994). Black Hand Over Europe. [reprint of 1935 edition]. Zagreb: Croatian Information Center.

8 Галев, Д. (1991). Белиот терор во Југоисточна Македонија 1912–1941 год. Штип: Друштво за наука и уметност.

е подложена на очерняне от страна на държавата и води до преследване и дискриминация, социално отхвърляне и нисък социален статус⁹. В този период управляващата комунистическа партия с всички възможни средства води „борба срещу всички, които се чувстват българи“¹⁰ и по този начин българофобията в югославска Македония достига почти нивото на държавна идеология, феномен, който продължава и до наши дни,¹¹ когато все още някой да бъде наречен „българин“ вместо „македонец“ е „най-отвратителният упрек, който човек може да си представи в Македония“¹². Постигнато е ниво, на което българофобията се проявява като враждебност, нетолерантност, ненавист и омраза към българското в най-разнообразни сфери на живота. Оттогава досега в Република Северна Македония в общественото говорене се проявява един много примитивен, но много ефективен метод на диференциация

9 Социалните науки отдавна изследват задълбочено тенденцията към отделяне и сравняване на групова основа. Сравнението с другите и верността към групата са фундаментални за социалния живот и също така са важни фактори за етническо противопоставяне, дискриминация и започване на етнически конфликт. При сравнение следва разграничаване и то обикновено се демонстрира чрез фаворизиране на собствената група. Групата, към която принадлежи индивидът, се оценява положително, но представителите на външните групи най-често се оценяват отрицателно.

Horowitz, D. L. (1998). *Ethnic Groups in Conflict*. Los Angeles: University of California Press. (Особено препоръчително в тази връзка е да се прочетат стр. 141 – 147).

10 Kiselinovski, S. (2016). Historical Roots of the Macedonian Language Codification. – *Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne*, 24, p. 137. Available at: <https://www.ejournals.eu/pliki/art/8684>.

11 Maleska, M. (2003). With the Eyes of the “Others”. *New Balkan Politics*, 6. Available online at: <http://www.newbalkanpolitics.org.mk/item/WITH%20THE%20EYES%20OF%20THE%20%E2%80%9COTHERS%E2%80%9D>.

12 Brunnbauer, U. (2005). “Pro-Serbian” vs. “Pro-Bulgarian”: Revisionism in Post-Socialist Macedonian Historiography. – *History Compass*, 3/1, p. 10.

спрямо българското – дехуманизацията. Под този термин се разбира „актът на възприемане или третиране на хората, сякаш са по-малко от напълно хора“¹³, посегателство върху тяхното човешко достойнство и третиране на някого като нещо или свеждане на някого до нещо¹⁴.

Има много фини подходи употребата на езика да предизвиква и поддържа дехуманизиращи виждания, например чрез използването на презупозиция и номинализация – две от най-изявените средства за реификация и елиминиране на критичното мислене, така че практически се изключва възможността изградените стереотипи да се поставят под въпрос¹⁵. А стереотипите, включително етническите, започват да се формират още през детството, и то обикновено не от директен опит от първа ръка, а от информация от втора ръка, предавана чрез „най-ефективната символна система на хората, езикът“¹⁶. Използването на словото има съществена роля за формирането и деформирането на мисленето и поведението на членовете на една общност спрямо членовете на друга общност. В „1984“ Джордж Оруел подчертава ролята на езика за упражняване на контрол на хората, тъй като чрез езика идва не само знанието за света около нас, но и интерпретациите на този свят. В дистопията на Оруел историята постоянно може да се пренаписва и променя, за да обслужва

13 Haslam, N., M. Stratemeyer (2016). Recent research on dehumanization. – *Current Opinion in Psychology*, 11, p. 25.

14 Mikkola, M. (2021). Why Dehumanization Is Distinct from Objectification. In: Kronfeldner, M. (ed.). *The Routledge Handbook of Dehumanization* (pp. 326–340). New York: Routledge.

15 Fiedler, K., J. Schmid (2001). How Language Contributes to Persistence of Stereotypes as Well as Other, More General, Intergroup Issues. In: In: Brown, R., S. L. Gaertner (eds.). *Blackwell Handbook of Social Psychology: Intergroup Processes*. Malden, 2001, pp. 261 – 280.

16 Idem, p. 262.

управляващия елит.¹⁷ „Този, който контролира миналото, контролира настоящето; миналото е контролирано от тези, които могат избирателно да тълкуват и променят записите на историята“¹⁸ – а това се случва чрез езика, който представителите на елитите използват в своите послания, чрез думите, които премахват, добавят или подменят в историческите записи, чрез мислите, които формират и деформират и в крайна сметка чрез стереотипите, които по този начин те изграждат в населението спрямо собствената група и Другите. Именно там, където са изградени негативни стереотипи към определена етническа група, най-лесно може да се прояви дехуманизацията, независимо дали чрез слово или действия. Вероятно най-крайната форма на дехуманизацията чрез думи е езикът на омразата, дефиниран от Комитета на министрите на Съвета на Европа като „всички форми на изразяване, които разпространяват, подбуждат, насърчават или оправдават расова омраза, ксенофобия, антисемитизъм или други форми на омраза, основани на нетолерантност“¹⁹. Проблемът с насаждането на омраза е изключително сериозен, тъй като в случаи, когато „хора или групи са обект на омраза, те често се възприемат като по-малко хора, по-малко от хора или дори категорично нечовеци“²⁰ и това създава пространство за насилие и дискриминация спрямо тях.

17 Оруел, Д. (1989). 1984. София: Профиздат.

18 Keefe, T., R. E. Roberts (1991). *Realizing Peace. An Introduction to Peace Studies*. Ames: Iowa State University Press.

19 Council of Europe (undated). *Hate speech*. [online publication]. Available at <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/hate-speech>.

20 Haslam, N., S. C. Murphy (2020). *Hate, dehumanization, and "hate."*. In: Sternberg, R. J. (ed.), *Perspectives on hate: How it originates, develops, manifests, and spreads* (pp. 27 - 41). Washington D.C.: American Psychological Association.

Известният британски актьор и общественик Стивън Фрай подчертава ролята на езика, използван относно определени групи хора, и за силата на думите, чрез които представителите на тези специални групи са дехуманизирани. Всеки един пример на масови жестокости като геноцидите, твърди Фрай, беше „предшестван от езика, използван отново и отново и отново, за да дехуманизира човека, който трябваше да бъде убит“. Той представя разновидностите на дехуманизиращи обиди към еврейския народ, които са често използвани в нацистка Германия през 30-те години на XX век, като паразити, маймуни, подчовеци (Untermenschen), вируси или „всичко, но не и човешко същество“. Впоследствие този подход на нацистите се утвърждава като пропагандна практика при редица случаи на зверства по света. Системното обрисуване на дадена група („седмица след седмица след седмица“) води до нейното постепенно възприемане като неприятна и противна и накрая се стига до идеята, че това просто не са хора. В такъв социален контекст става възможно спрямо представителите на нарочената група да се извършат деяния, „които бихме нарекли напълно нечовешки, и нечовечни, и лишени от човечност“²¹.

Така например, по сходен с Холокоста начин, преди и по време на геноцида в Руанда през 1994 г., жертвите тук си често са наричани с названията на някои от най-пре-

21 Определенията, които Стивън Фрай дава на нежеланите деяния на английски, са “unhuman, and inhuman, and lacking humanity.” Изказването на Фрай е част от дискусия, в която актьорът обсъжда поредицата Planet Word, водена от него по BBC, и посветена на значението на словото и езика.

Cameron Dallas and Nash (2016, December 26). Stephen Fry Planet Word [YouTube video]. Accessible at https://www.youtube.com/watch?v=P5_WJtRP_Kw.

зрените животински видове в страната – хлебарки, змии и хиени²². За засилването на враждебните нагласи на хуту към тутси ключова роля изиграва медийната среда, особено популярната радиостанция RTLM, която година преди геноцида започва мощна и злонамерена дехуманизираща пропаганда против бъдещите жертви, налагайки езика на омразата във всекидневния дискурс на хуту²³.

Дори демократичните общества не са застраховани против тенденцията да заклеймяват и стигматизират Другите. В края на 1941 г., след японската атака над Пърл Харбър и включването на САЩ във Втората световна война, в медийната среда в щатите разбираемо доминира анти-японската риторика. Списание Time стига до там да публикува „наръчник“ за сравнение на новите съюзници – китайците, и новите врагове – японците. Физически японците са представени като ниски, по-набити и с по-дебели бедра, слаби и все по-сухи с възрастта, с по-близко разположени очи, с по-догматично и арогантно изражение на лицето и със скована походка, а поведенчески като колебливи, нервни по време на разговор, смеещи се шумно в неподходящ момент. За разлика от тях китайците са описани като дружелюбни, релаксирани, спокойни, любезни и открити хора.²⁴ Така чрез езика се извършва едно умишлено опростяване, при което всички добри качества се присвояват на „нашата“ страна и всички лоши качества се прехвър-

22 Macheri, E. (2021). Dehumanization and the Loss of Moral Standing. In: Kronfeldner, M. (ed.). The Routledge Handbook of Dehumanization, pp.145 – 158. New York: Routledge.

23 Gordon, G. S. (2017). Atrocity Speech Law. Foundation, Fragmentation, Fruition. New York: Oxford University Press.

24 Time Magazine. How to Tell Your Friends from the Japs. №25, p. 33. 1941, December 22. Available at: <https://time.com/vault/issue/1941-12-22/page/35>.

лят на „другите“²⁵. Този подход допринася за създаването на отрицателни нагласи спрямо американците с японски произход и спомага за оправдаването на репресиите над тяхната общност и изпращането им в концентрационни лагери по време на войната.

В този контекст е необходимо да се отчита с каква конотация се споменават българите в идиомите на всекидневната реч, образованието и културата в Република Северна Македония. Прави впечатление, че в страната са утвърдени изрази като „бугарска работа“ (когато нещо не е направено добре или не е добро),²⁶ „избугари се“ (когато нещо се развали), „бугарките чинат две црвени“ (югославските банкноти на ниската стойност от 100 динари, които според широко разпространения македонски наратив са получавали жените от България като заплащане за предоставянето на сексуални услуги на югославски граждани), както и „татари“, „монголи“ или „фашисти“, които се считат за непрестижни и унижителни обръщения и се използват именно с такава цел. Наред с това посредством учебници и медии се разпространяват различни идеи, които трябва да поощрят когнитивното и емоционално разграничаване на македонците от българите (тоест да се формира ментална рамка, която някои изследователи описват като нагласа „те не са като нас“²⁷). Така например се преподава

25 Keefe, T., R. E. Roberts (1991). *Realizing Peace. An Introduction to Peace Studies*, p. 53.

26 Изразът се среща дори в комедията „Бал-Кан-Кан“ от 2005 г. на македонския режисьор Дарко Митревски, създател и на по-късния пропаганден антибългарски филм „Трето полувреме“ (2012). Изразът подчертава негативната страна на българското и е показателен за съществуващите етнически стереотипи относно българите във всекидневния разговор в Северна Македония.

27 Keefe, T., R. E. Roberts (1991). *Realizing Peace. An Introduction to Peace Studies*, p. 52.

теорията за тюрко-монголския произход на (пра)българите, средновековната българска история и култура на територията на Македония са представени като небългарски и етнически македонски по характер, Българското национално възраждане в Македония е наречено „македонска преродба“, просветната дейност на Българската екзархия е заклеймена като „бугарска пропаганда“, а периодът на Втората световна война получава етикета „бугарска фашистичка окупация“. Последният период в редица държавно спонсорирани произведения на изкуството, в образователното съдържание и в паметниците в публичните пространства е представен като един от най-тежките и жестоки моменти в многовековната македонска история, като в тях българите винаги са показани в неблагоприятна светлина. Така „следвоенните поколения израстват „предозирани“ със силни антибългарски настроения, което води до създаването на предимно негативни стереотипи за България и нейния народ“²⁸. Това от една страна спомага и съвременните поколения да интернализират историческия наратив, създаден от Македонската комунистическа партия преди повече от седем десетилетия и поддържан в държавата до днес, според когото македонците са жертви и „антифашисти“ и българите са агресори и „фашисти“, а от друга страна политически и идеологически оправдава и дори поощрява говоренето против България и българ-

28 Maleska, M. (2003). With the Eyes of the “Others”, quoted passage:<http://www.newbalkanpolitics.org.mk/item/WITH%20THE%20EYES%20OF%20THE%20%E2%80%9COTHERS%E2%80%9D#:~:text=post%2Dwar%20generations%20grew%20up%20%E2%80%9Coverdosed%20with%20strong%20anti%2DBulgarian%20sentiment%2C%20leading%20to%20the%20creation%20of%20mainly%20negative%20stereotypes%20for%20Bulgaria%20and%20its%20nation.>

рите. По този начин чрез демонизиране и приписване на негативни и нежелателни характеристики на българския народ и държава, се подготвя ритуалът за дехуманизиране и превръщането им в обект, който може и трябва да бъде мразен. В този контекст процесът на дехуманизация и обезценяване на българското може да се определи и като психологическа операция за сплашване на тези граждани на югославска и пост-югославска Македония, които се идентифицират като българи и смятат за българско по характер културно-историческото наследство на страната, или знаят, че предците им са имали българска идентичност, или най-малкото изпитват симпатии към българския народ, с цел отслабване на тяхното желание за изразяване на алтернативна позиция в публичния разговор. Същевременно всяко слово, дехуманизиращо българите, неизменно получава одобрение и подкрепа, така че дори изключително неприятни и груби изказвания изглеждат морално оправдани в очите на обществото. В някои случаи се наблюдава и инфрахуманизация, която е „фина форма на дехуманизация, при която уникално човешките емоции се отказват на външни групи по отношение на вътрешната група“²⁹. Това създава форма на морална автоцензура и изключване на възможността за проявяване на емпатия към нарочената група – българите.

В този смисъл, след 77 години ръководена от държавата антибългарска пропаганда и дори преследване на гражданите с изявено българско самосъзнание, на проявите на българофобия в Република Северна Македония не може да се гледа като на случайно, изолирано или провокирано от българска страна явление. Това е дълбоко вкоренен сред

29 Haslam, N., M. Stratemeyer (2016). Recent research on dehumanization, p. 25

много представители на македонското общество модел на възприемане и оценяване на българския народ и на останалите негови представители на територията на страната. В съответствие с минималната групова парадигма за междугруповата дискриминация³⁰, може да се приеме, че този модел отдавна функционира на нивото на т.нар. банален, всекидневен национализъм, при който как хората използват създадените от елита национални наративи, символи и механизми на осмисляне на нещата в своите обичайни социални взаимодействия³¹.

Следващите страници представят кратък преглед на няколко емблематични случая на българофобско поведение или език на омразата срещу българите и България в актуалния дискурс на обществени фигури и обикновени граждани на Република Северна Македония през 2021 г. Подходът не е количествен и няма за цел да направи цялостен контент анализ и типология на негативните изказвания и поведения в обществения дискурс на страната, той е качествен и цели да представи тяхното разнообразие в изключително широк спектър от социални и житейски ситуации.

30 Tajfel, H., M. G. Billig, R. P. Bundy, C. Flament (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1971, 1(2), pp. 149 - 178.

31 Billig, M. (1995). *Banal nationalism*. London: Sage Publications.

**Хронологичен преглед
на някои прояви на българофобия
в Република Северна Македония през 2021 г.**

*Изгаряне на знамето на България
на фестивала в село Вевчани*

По време на традиционния фолклорен фестивал в община Вевчани в западния дял на Република Северна Македония, проведен на 13 и 14 януари 2021 г., участници в събитието изгориха българското знаме³².

Запалване на знамето

32 Televizija 24 (2021, January 15). Бугарија упати демарш до МНР поради запалено бугарско знаме во Вевчани [видео в YouTube]. Достъпно на: https://www.youtube.com/watch?v=2hnATjcz_qs.

Останките от изгореното знаме

Изгарянето на българското знаме се случи на 14 януари. Българската страна реагира веднага с официална нота и впоследствие три лица бяха осъдени да платят парична глоба по чл. 181 от Кривичният закон на Северна Македония.³³ Това всъщност беше единственият случай от 2021 г., когато някой в страната понесе наказателна отговорност за антибългарски действия. За съжаление, по случая нямаше критична реакция от страна на гражданското общество. Нещо повече – изгарянето на знамето получи значително одобрение от потребителите на социалните мрежи, в които деянието беше отразено.³⁴

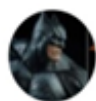
33 Фактор (2021, 16 март). ГЛАВНИОТ ОБВИНЕТ ЗА ПАЛЕЊЕТО НА БУГАРСКОТО ЗНАМЕ КЕ ПЛАТИ 7.000 ЕВРА, другите двајца казнети со по 5.000 [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://faktor.mk/glavniot-obvinet-za-palenjeto-na-bugarskoto-zname-kje-plati-7000-evra-drugite-dvajca-kazneti-so-po-5000>.

34 Въпреки, че е извън темата, важно е да се знае, че горенето на българското знаме е практика на македонските крайни националисти и ксенофоби още от 80-те години на XX в. Например това се случва на митинг, проведен на 11 октомври 1986 г. пред сградата на българското консулство в Сидни, Австралия.

sashauzunov (2021, March 29). 11 October 1986- Australian Macedonian Protest at Bulgarian Consulate, Sydney, Australia [YouTube video]. Available at <https://www.youtube.com/watch?v=rCeUrOXIus8>.

Също във Вевчани на предишния ден, 13 януари, когато участниците във фестивала по традиция се маскираха с различни маски и костюми, друг участник се превъплъти в комбинация на български войник и Хитлер. Той носеше на гърба си табелка с надпис „Бугарски фашистички окупатори“, като „фашистички окупатори“ беше зачертано и саркастично беше добавено „визитари“ („посетители“). Участникът във фестивала буташе ръчна строителна колечка, в която имаше корени с надписите „бугарски корени“ (препратка към българската позиция, че македонската нация и език имат български корени) и „анекс от 12 точки“ (препратка към изказването на тогавашния български вице-премиер Каракачанов, че България е предложила на Република Северна Македония анекс от 12 точки относно изпълнението на договора между двете държави). Участникът, обилно накичен с хитлеристки символи, беше пространно интервюиран от македонски меди.

Показателно за реакциите на македонското общество беше мнението на потребителя Бетмен в социалната мрежа Туитър³⁵.

🇲🇩🍀🔥 БЕТМЕН 🍀🇲🇩

@Vasko44271763

Маска на векот, алал вера 😂

Бугарски корења

Бугарска жица

Анекс од 12 😊

*Екранна снимка
от туит на потребителя БЕТМЕН*

35 БЕТМЕН (2021, 15 януари). Маска на векот, алал вера [публикация в Twitter]. Достъпно на адрес: <https://twitter.com/Vasko44271763/status/1350181639566061570>.

„Маска на векот, алал вера
Бугарски корења
Бугарска жица
Анекс от 12“

„Бугари фашисти“ е един от най-утвърдените начини на представяне на българския народ и на изразяване на отрицателно отношение към него. Източник на фотографиите: Ѓорѓи Влајнкиноски³⁶.

Към некоректното и обидно асоцииране на българския народ с хитлеризма във фестивала нямаше реакция от институциите, политическите формации, неправителствените организации и гражданското общество в Северна Македонија.

36 Влајнкиноски, Ѓ. (2021, 15 јануари). Вевчански карневал 13.01.2021 г. [публикација във Facebook]. Достъпно на адрес: <https://www.facebook.com/gjorgji.vv/posts/10221755101121785>.

Скандал с Васил Гарванлиев, представител на Република Северна Македония в конкурса Евровизия

Случаят с певица Васил Гарванлиев е илюстративен за дискриминацията спрямо гражданите на Република Северна Македония с българска идентичност, или с български произход и проявяващи симпатия към България, както и за шовинистичния антибългарски светоглед на голяма част от обществеността в страната. През месец март 2021 г. избухна голям обществен скандал по повод видеоклипа, с който певецът промотираше своята песен за конкурса Евровизия като представител на Република Северна Македония.

Кадър от оригиналния клип на Васил Гарванлиев, който след избухването на скандала беше свален от YouTube и преработен. Вдясно се вижда художествено произведение, чиито цветове породиха асоциации с българския национален флаг.

Националистически настроени политически фигури, както и някои медийни личности, изразиха подозрения, че триптихът с цветовете, напомнящи цветовете на българското национално знаме, е умишлена манифестация на

пробългарски симпатии от страна на певеца. След това беше разпространен откъс от негово интервю, дадено преди време за чуждестранен YouTube канал на английски език, в което Гарванлиев с усмивка признава, че освен македонско, има и българско гражданство заради баба си по бащина линия, която е от България³⁷. В интервюто той разказва за българската си баба и за българското си гражданство с позитивен тон и с ведро настроение, което изглежда още повече разпали неприязънта на македонските националисти. Общественото мнение обвини Гарванлиев в провокация и национално предателство, медиите преливаха от позиции на интелектуалци против него, в профилиите си в социалните мрежи той получи стотици заплахи за живота си,³⁸ а срещу участието му в Евровизия беше организирана онлайн петиция, подписана от хиляди македонци³⁹. В отговор на обвиненията певецът записа видео, в което развълнувано заяви, че винаги с гордост е представял Македония и не е направил нищо преднамерено с клипа на своята песен, но обществената реакция беше инфрахуманизираща и игнорира неговото емоционално и искрено обръщение⁴⁰.

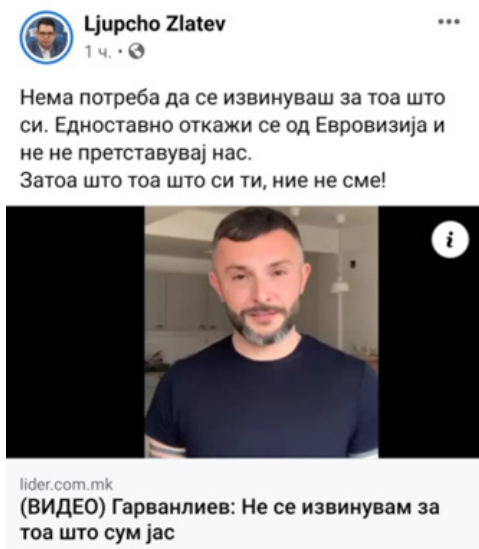
37 wiwibloggs (2020, February 5). Vasil Garvanliev - North Macedonia Eurovision 2020 | Interview [Youtube video]. Available at <https://www.youtube.com/watch?v=jv4UzkcKkkI>.

38 Bulgaria ON AIR (2021, 20 март). Македонският представител на Евровизия е получил близо 400 заплахи [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://www.bgonair.bg/a/4-world/221180-makedonskiyat-predstavitel-na-evroviziya-e-poluchil-blizo-400-zaplahi>.

39 Петицията "Stop Vasil Garvanliev from representing Macedonia at Eurovision. Due to many scandals ..." е достъпна на адрес <https://www.change.org/p/this-individual-with-his-anti-macedonian-activities-must-not-represent-macedonia-at-eurovision>.

40 vasilg (2021, March 15). Here I Stand [видео в Instagram]. Available at: <https://www.instagram.com/tv/CMcE1cmjis0>.

Така например коментарът на журналиста Љупчо Златев беше пример за дискриминационно и отхвърлящо отношение: „тоа што ти си, ние не сме!“⁴¹.

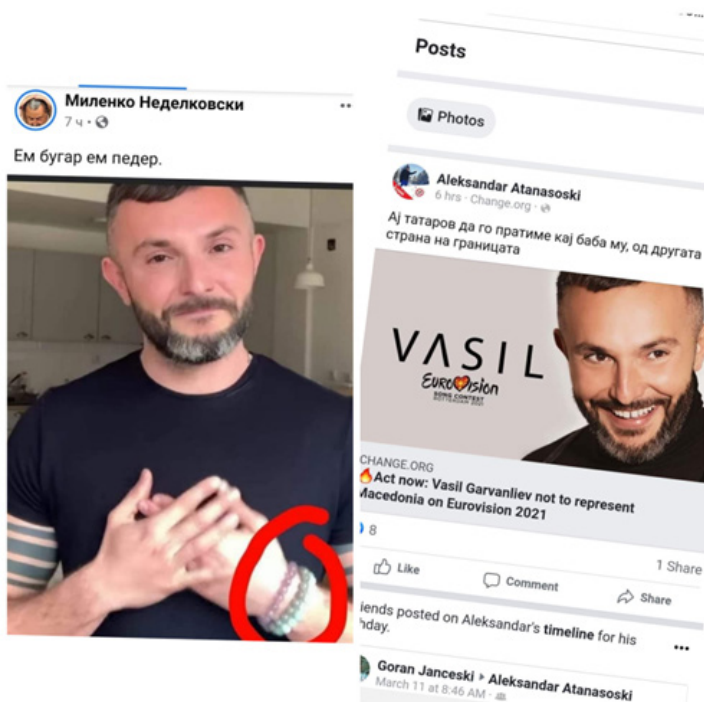

Екранна снимка от статуса на новинара Љупчо Златев. Новинарят от Северна Македонија заяви: „Няма нужда да се извиняваш за това, което си. Просто се откажи от Евровизия и не ни представяй. Защото това, което си ти, ние не сме!“

Македонската държавна телевизия редактира клипа на песента, с която певецът представи Република Северна Македонија на Евровизия, и елементите, напомнящи българското знаме, бяха премахнати, но това не спря масовата истерия. Телевизията свика комисия, която да прецени дали лице с друго гражданство трябва да представя страната на конкурса (макар че в регламента нямаше подобно

41 Zlatev, L. (2021, 15 март). Нема потреба да се извинуваш за тоа што си [публикация във Facebook]. Достъпно на адрес: <https://www.facebook.com/lzlatev/posts/4187966701236761>.

ограничение). Наред с антибългарското говорене, имаше и хомофобски изказвания заради сексуалната ориентация на певица, например от журналиста Миленко Неделковски, който го нарече „Ем бугар ем педер“.

*В антибългарската истерия против Гарванлиев се
включиха и добре известни публични личности
като новинарят Миленко Неделковски*

„Случаят Гарванлиев“ доказва, че дискриминационната антибългарска реторика спрямо граждани с българско самосъзнание или с български произход в Република Северна Македонија не е само част от миналото, но е продължаващо явление в съвременността. Изразяването на българска идентичност, на българско потекло или просто на пробългарски симпатии в Македонија е неприемливо и

води до висока психологическа и социална цена за лицата, които го правят⁴².

Забележително е, че към езика на омразата против Гарванлиев нямаше реакции нито от полицейски или съдебни органи, нито от представители на политическите партии, нито от неправителствени правозащитни организации. По случая не взе отношение и държавната Комисија за спречување и заштита од дискриминација, въпреки, че отношението към Гарванлиев категорично беше дискриминационно.

Особено впечатление за разликата в отношението на македонското общество прави сравнението на реакциите спрямо други представители на Република Северна Македонија на Евровизия през годините: влахинята Калиопи, сърбинята Тијана Дапчевик, албанецът Адријан Гаца и ромката Есма Реџепова. Участието на никој от тях не провокира подобни ксенофобски реакции.

Език на омразата на събитие на главната опозиционна партија ВМРО-ДПМНЕ

На 27 јуни 2021 г., по време на публично събитие на партијата ВМРО-ДПМНЕ в Скопие македонското общество стана свидетел на образецов език на омразата од Драган Ѓуровски од Унија на младите сили на партијата. Видео със словото на Ѓуровски беше публикувано на Facebook страницата на Унија на млади сили на ВМРО-ДПМНЕ и към

42 Станков, Г. (2021). Националната идентичност в Македонија - теорија за дифузија и теорија за реверсија. В: Сборник с доклади од меѓународната научна конференција „Предизвикателства за сигурноста и икономиката на државите од Черноморскиот, Каспийскиот и Средиземноморскиот регион“, Пловдив, 13 ноември 2020, т. 2, с. 6 - 20. Пловдив: ВУСИ.

настоящия момент има над 120000 гледания, над 3700 харесвания от потребителите и стотици одобрителни коментари.⁴³

Наред с етноцентричното възвеличаване на собствената нация („Ние Македонците секогаш сме лавови“), младият политически активист произнесе редица пейоративни изрази относно България и българите. Ѓуровски използва израза „источният сосед“ за България, въведен в политическия речник в Република Северна Македония от партийния му лидер Християн Мицкоски, след това жигоса българите с епитети като „татарски фашисти“ и „бугарската гнасна рака“, за да стигне до крайно оскърбителното изявление, че единственото общо, което македонците

Екранна снимка от изказването на Драган Ѓуровски, младежки активист на ВМРО - ДПМНЕ. Според неговото расистко твърдение, българите са „татарски фашисти“

43 Унија на млади сили на ВМРО-ДПМНЕ (2021, 27 юни). Говор на Драган Ѓуровски [видео във Facebook]. Достъпно на адрес: <https://fb.watch/6ufYg8EDfS>.

имат с българите, са „двете црвени“⁴⁴.

Недопустимото за една цивилизована и демократична европейска страна поведение на този млад политически активист и демонстрираното в социалните мрежи широко социално одобрение на неговото изказване са индикатори за изключително острата необходимост в обществото на Република Северна Македония да се предприемат стъпки за засилено гражданско образование – за всички възрасти и социални групи, а не само в рамките на училищното образование. Видно е, че след десетилетията на дехуманизация и стигматизация на българите и България, българофобията е интернализирана до такава степен, че в случаите на реторика против всичко българско, за голям дял от обществото на Република Северна Македония границата между морални категории като „добро“ и „зло“ е размита и то не може да реагира адекватно на толкова експлицитен говор на омраза. Случаят разкрива и един от парадоксите в съвременната Република Северна Македония: българският народ, който 77 години е наричан „фашистки“, през XXI век е подложен на брутално неофашистко отношение.

Красноречиво доказателство за наличието на сериозен

44 „Двете црвени“ („двете червени“) е напомняне за унизителен израз, разпространен в Република Северна Македония във времето на разпад на Югославия. „Бугарките чинат две црвени“ се отнася за българските жени, които според македонисткия „фолклор“ са извършвали сексуални услуги срещу две банкноти с червен цвят (една банкнота е на стойност 100 югославски денара). Внушението е, че българските жени са евтини, леки, продажни и неморални. Сегментът с най-ярките моменти от езика на омразата от страна на младия политически активист е споделен и от българската новинарска агенция БГНЕС. BGNES Agency (2021, 1 юли). Младежкото ВМРО-ДПМНЕ: Фашистки татари, българките струват две банкноти [видео в YouTube]. Достъпно на адрес: <https://www.youtube.com/watch?v=KhIRk2IISH8>.

социален проблем в Северна Македонија е фактът, че към езика на омразата от Драган Ѓуровски спрямо българския народ нямаше реакции не само от полицейските или съдебните органи, но и от неправителствените правозащитни организации, политическите формации и гражданското общество като цяло.

Заплаха за социално отхвърляне и отлъчване на футболни фенове от Битоля

Фен групата „Чкембари Битола“, която обединява привърженици на футболен клуб „Пелистер“ – Битоля, на 21 юли 2021 публикува във Фейсбук съобщение, че тези привърженици, които са се поддали на чужда пропаганда („потпаднале на пропагандата“) и отричат всичко македонско („тие што негираат се македонско“)

Чкембари Битола / Skembari Bitola

...

July 21, 2021 · 🌐

Навивачката група Чкембари е докажана патриотска група која покрај љубовта за Пелистер секогаш била тука и за Македонија. Нашите членови се патриоти и со чиста македонска свест. Ние немаме против ни тие што го сакаат Пелистер а се од друга вера и нација, но имаме против тие што негираат се македонско. Таквите не можат да бидат наши членови, и нема да дозволиме странска пропаганда да завладее со нашата група. Тие што за жал веќе потпаднале на пропагандата ќе бидат исклучени од групата!!! Ние сме Македонци од Република Македонија кои се поистоветуваат со Македонските херои, Даме, Гоце, Јане, Карев...кој не се согласува со ова е негово право, но нема да биде дел од нас. Да живее Македонија и се што е Македонско!

*Екранна снимка от съобщението на „Чкембари Битола“
във Фейсбук*

ще бъдат изключени от нея⁴⁵. (Вж. Приложение 1).

Заплахата за социално отхвърляне не е маловажен проблем, особено като се има предвид социалния профил на организирания футболни фенове – предимно млади мъже, свързани с другите в групата чрез чувство за принадлежност и съвместни дейности, които имат социализираща функция дори играят роля на средство за инициация. Изследванията сочат, че социалното отхвърляне има сериозни последици за индивидите на емоционално, когнитивно и дори на физическо ниво. В този смисъл, декларацията на фен групата отново потвърждава тезата за високата психологическа и социална цена на храбростта да се манифестира българско национално чувство в Република Северна Македония.

Тази наглед патриотична, но преди всичко дискриминационна и антибългарска позиция на „Чкембари Битола“ е омекотен и „цивилизован“ съвременен вариант на съществувалия през 40-те години на XX в. специализиран съд за „престъпленията против македонската национална чест“. Съдът е създаден най-вече, за да облече в законна форма преследването на гражданите, които по време на българското управление са се „провинили“ с подкрепата си на българската „денационализаторска политика“ – става дума за тези македонци, които настоявали за българския характер на историята и културата на славяноезичното население на Македония в периода IX – XIX в. и по този начин противоречали на насилствено налагания от 1944 г. нов

45 Чкембари Битола / Skembari Bitola (2021, 21 юли). Навивачката група Чкембари е доказана патриотска група [Публикация във Facebook]. Достъпно на адрес: <https://www.facebook.com/1985ckembari/posts/289014139690360>.

национален исторически канон⁴⁶. Днес времето на силата и скалъпените съдебни процеси е отминало, но съществуват по-изискани и перфидни начини за наказание чрез различни форми на социален натиск, като заплахата за отхвърляне на несъгласните с канона, в случая с отлъчване от общността на местните футболни привърженици. Тези, които „отричат всичко македонско“, са гражданите на Битоля и региона, които поддържат клуба „Пелистер“ и се чувстват българи („отричането“ всъщност се състои в това, че според българите в Битоля цар Самуил е български цар, а братя Миладинови, Гоце Делчев и Даме Груев са етнически българи). Заплахата към тях е поставена под формата на ултиматум: „Тие што за жал веќе потпаднале на пропагандата ќе бидат исклучени од групата!!!“, с други думи, „Ако тврдиш, че Гоце Делчев е бугарин, ти си аут од групата!“.

Паралелът между изјавлението на една фен група със съда за „престъпленията против македонската национална чест“ може да изглежда пресилен, но не е случаен, защото позицијата на феновете насочва вниманието към един особен феномен, којто отразява промените в општествените одношения и взаимодействия од 1945 г. до 2021 г. Позицијата на „Чкембари“ е симптом за еволуцијата в начина, по којто општеството санкционира личностите, којто с поведението си са заплаха за „македонската свест“: ако през 40-те и 50-те години на XX в. политиката на обвиненија, репресии, цензура, дискриминација и социално отхвърляне протича отгоре надолу по вертикала с разпорежданија и правила, наложени од централната власт на населението, през 20-те години на XXI в., когао бугарофобията е

46 Църнушанов, К. (1992). Македонизмът и съпротивата на Македонија срещу него, с. 249. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

вече напълно интернализирана на обществено ниво, тя протича на хоризонтално ниво, между самите граждани и социални групи. Вече не е необходимо властите да „защитават“ на всекидневно ниво „македонската национална чест“ – вместо тях го правят индоктринираните в антибългаризъм граждани. Така отношението спрямо българите стига ранга на консенсусна дискриминация, която определя йерархията на груповия статус в обществото на Северна Македония.

Дискриминационното отношение спрямо българите от Битоля от страна на „Чкембари“ не беше отразено като такова нито от полицейските или съдебните органи, нито от неправителствените правозащитни организации, от представители на гражданството в Северна Македония и от държавната Комисија за спречување и заштита од дискриминација.

Поругаване на паметника на загиналите в Охридското езеро български граждани

На 11 август 2021 г. край Охрид беше осквернен мемориалният паметник „Сълзата на Роза“, посветен на 15 туристи от България, загинали в Охридското езеро през 2009 г., като беше задраскана думата „български“ от текста на възпоменателната плоча. Заличаването на етнонима „български“ доказва, че не става дума за обикновено хулиганско деяние, а за престъпление, основано на етническа омраза.

Българското министерство на външните работи изрази своето съжаление за този повторен акт на поругаване на паметната плоча на българските туристи и го окачести като „акт на омраза“ – поведение, което противоречи на

основните ценности на съвременните демократични общества⁴⁷. Българското МВнР нарече този акт „повторен“, защото предишната година паметникът също беше поруган⁴⁸.

Вандализираната плоча

Източник: Министерство на външните работи на РСМ

Министерството на външните работи на Република Северна Македонија отговори с позиција, в която осъди вандалското действие и публикува фотографии, показващи, че македонската страна е реагирала бързо и в много кра-

47 Министерство на външните работи (2021, 12 август). Позиция на МВнР [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://www.mfa.bg/bg/news/30759>.

48 Нова телевизия (2020, 27 ноември). Поругаха паметника на загиналите в Охридското езеро българи [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://nova.bg/news/view/2020/11/27/306867>.

тък срок плочата до паметника е върната в предишното ѝ състояние⁴⁹.

Към антибългарското деяние нямаше реакция от страна на местните неправителствени правозащитни организации. Органите на реда не направиха опит да издирят извършителя, който към момента е неизвестен.

Подмяна на надгробен паметник в с. Клепач

През месец септември се разрази скандалът с подменената паметна плоча на македонски революционери в с. Клепач, Прилепско⁵⁰.

В двора на църквата „Св. Архангел Михаил“ през Първата световна война българските власти поставят надгробен паметник на български език в памет на войводата Велко Скочивирчето и неговите осем четници, загинали в сражение с османската войска⁵¹. На оригиналния паметник имената на загиналите революционери от ТМОРО са написани в техния оригинален вид – почти всички са с традиционните български окончания -ов и -ев. На паметника има и цитат от поемата „Хаджи Димитър“ от българския

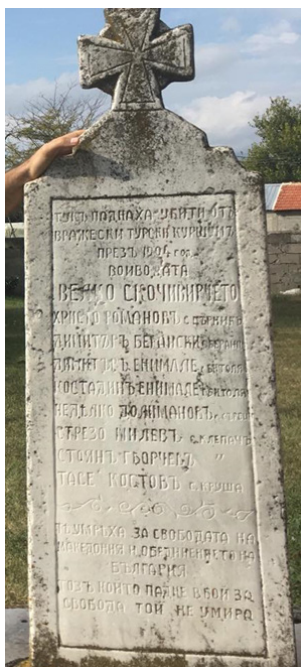
49 Министерство за надворешни работи (2021, 12 август). Спомен обележето во Охрид вратен во првобитната состојба [онлайн публикация]. Достъпно онлайн на адрес: <https://mfa.gov.mk/mk/page/13/post/2677/spomen-obelezheteto-vo-ohrid-vraten-vo-prvobitnata-sostojba>.

50 Величков, А. (2021, 27 септември). Менуваме споменици, јаваме кон Европа [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://tribuna.mk/menuvame-spomenic-i-javame-kon-evropa>.

51 На плочата е посочена датата 15 май 1904 г., но според други източници четата на Велко войвода загива две години по-късно – на 15 май 1906 г.

Трайчевъ, Г. (1925). Градъ Прилѣпъ. Историко-географски и стопански прегледъ, с. 268. София: Печатница „Фотиновъ“. Достъпно на адрес: <https://www.strumski.com/books/Град%20Прилеп.pdf>.

поет Христо Ботев. През 2021 г. съвсем неочаквано паметникът беше премахнат и на негово място беше монтиран нов, политически коректен спрямо актуалната национална идеология на Република Северна Македонија. Изключително възмутително е, че в новия надпис загиналите бяха подложени на своеобразен „възродителен процес“, като към фамилиите им имена бяха добавени наставки -ски, съгласно наложената след 1944 г. практика за образуване на фамилиите имена на македонците в комунистическа Югославия.

Оригиналният паметник е на български език, с рождените български фамилии на загиналите революционери, споменава България и цитира стих от поемата „Хаджи Димитър“ на великия български поет и революционер Христо Ботев.

Снимка от октомври 2020 г.

Новият паметник е с фалшифицирани фамилни имена на героите, съдържащи наставката -ски, с премахване на името на България, с безобразно „преведен“ стих на Христо Ботев.

Снимка от 22 септември 2021 г.

МВНР на България реагира, като извика временно управляващия послоство на Република Северна Македония в България. Българската страна заяви, че подмяната на исторически артефакти представлява акт на унищожаване на автентичния вид на културно-историческо наследство и опит за пренаписване на историята, което буди сериозна загриженост, включително в контекста на необходимостта от стриктно изпълнение на Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество от 2017 г.⁵²

В своето становище външното министерство на Република Северна Македония отговори, че паметната плоча не е защитен обект и не представлява културна забележителност. Мотивацията за подмяната беше представена по следния начин: „член на семејството на војводата Велко Скочивирчето, во договор со црквениот одбор на црквата Архангел Михаил, на своја иницијатива и ангажман ја извршил замената на надгробната плоча, при што самоволно одлучил да ја смени содржината и јазикот“⁵³. (Вж. Приложение 2).

В дебата се намеси и Преспанско-пелагонийският митрополит Петър, който заяви пред македонска медија, че селяните на село Клепач не приемали „фалшифицирана история от България“ и единодушно решиле да сменят плочата и да сменят тази част от съдържанието, защото

52 Министерство на външните работи (2021, 29 септември). Временно управляващият послоство на Република Северна Македония в София бе извикан на разговор в МВНР [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://mfa.bg/bg/news/31266>.

53 Ministry of Foreign Affairs of the Republic of North Macedonia (2021, 3 октомври). Во врска со случајот на замената на постојна надгробна плоча посветена на војводата Велко Скочивирчето [публикација във Facebook]. Достъпно на адрес: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=10159541363284850&id=249118824849.

някои от тях били преки наследници на загиналите⁵⁴.

В двете изложени по-горе тези има противоречие: дали наследник на Велко Скочивирчето самоволно е взел решение (според македонската дипломация) или всички селяни от Клепач единодушно са решили подмяната (според владиката Петър). Но това е маловажно. Важно е, че в случая със с. Клепач се предлага изключително странен подход за третиране на историческата памет. Ако се следва логиката на външното министерство на Република Северна Македония или на Негово високопреосвещенство Петър, значи би било напълно оправдано наследниците на семейството на Гоце Делчев в България да поискат да се промени надписът на гроба му в двора на скопската църква „Св. Спас“, защото каменният саркофаг не е паметник на културата, или дори могат да поискат пренасянето на костите му в България, защото те са преките наследници на революционера и решението къде трябва да почиват те е тяхна „семейна работа“.

Заслужава да се отбележи, че за подменената паметна плоча на Скочивирчето имаше реакция не само от българската държава, но и от общността на българите в Република Северна Македония. Добре Митрев, председател на Сдружението за македонско-българско приятелство, заяви пред местна медия: „Во 21 век е недопустливо да се сквернави сеќавањето на овие луѓе што загинале во борбата за слобода на поробена Македонија. До кога ќе живееме во лаги, господа од власта? На ваков ли начин ли РС Маке-

54 Pressing TV (2021, 30 септември). Владиката Петар: Селаните на Клепач не сакаат фалсификувана историја, едногласно одлучиле да ја сменат плочата [онлайн публикација]. Достъпно на адрес: <https://pressingtv.mk/makedonija/vladikata-petar-selanite-na-klepach-ne-sakaat-falsifikuvana-istorija-ednoglasno-odluchile-da-ja-smenat-plochata>.

донија планира да ги реши отворените прашања со Бугарија?“⁵⁵.

Нито државните институции, нито македонските неправителствени организации, работеща в сферата на човешките права, нито историците, които би трябвало да имат отношение към опазването на фактите от миналото и конкретно на именната система на жителите в района преди повече от век, не реагираха на посмъртната промяна на имената на реални исторически личности. В момента оригиналният паметник е на съхранение в Македонския научен институт в София.

Компромат против Данела Арсовска

На 26 октомври, в хода на предизборната кампания за кмет на Скопие, между двата тура управляващият СДСМ разпространи информация, че Данела Арсовска, кандидат за градоначалник, подкрепен от ВМРО – ДПМНЕ, има българско гражданство⁵⁶. Според позицията на СДСМ, Арсовска нямало да се грижи за интересите на скопските граждани, щом има българско гражданство и е почетен консул на Унгария - вместо това тя щяла да руши града. ВМРО – ДПМНЕ отрече „обвиненията“ и заяви, че „вак-ва црна кампања досега не се памети“. Излиза, че според

55 Митреска, С. (2021, 29 септември). КОЈ ИМ ДАДЕ ПРЕЗИМЕ НА СКИ НА КОМИТИТЕ? Новиот споменик на војводата Скочивирчето ги налуту Бугарите [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://plusinfo.mk/ko-im-dade-prezime-na-ski-na-komitite-noviot-spomenik-na-vo-vodata-skochivircheto-gi-naluti-bugariteko-komitite-spomenikot-na-vo-vodata-skochivircheto-vo-prilepsko-gi-naluti-bugarite>.

56 Сител (2021, 26 октомври). СДСМ тврди дека Данела Арсовска има бугарски пасош [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://sitel.com.mk/sdsm-tvr-di-deka-danela-arsovska-ima-bugarski-pasosh>.

ведещата опозиционна партия „изобличаването“ на политически опонент като български гражданин е черна кампания (въпреки, че конституцията допуска градоначалниците да имат двойно гражданство).

В атаката се включи дори премиерът Заев, който заяви, че очаква Арсовска да се откаже от надпреварата, защото проблемът с нейното българско гражданство е „политически, етички, морален, нечесен“. Заев обяви: „Многу е сериозна оваа работа. Таа не демантира. Чист демант нема. Вистината ќе излезе до крај. Во Скопје се бира градоначалник, кмет се бира во Бугарија. Имало Скопје кмет 1941 но овде бираме градоначалник“⁵⁷.

На 27 октомври отново от СДСМ показаха „изобличаващи“ снимки на българска лична карта на името на Даниела Арсовска с адресна регистрација в гр. Петрич⁵⁸. Това

Групи за бързо реагиране от политическите опоненти залепиха надписи „Петрич“ върху надписите „Скопие“ по билбордовете на Арсовска

57 Слободна ТВ / Slobodna TV (2021, 27 октомври). Заев: За Скопје ја ставам на коцка мојата лична кариера, граѓаните треба да излезат на гласање [видео в YouTube]. Достъпно на адрес: <https://www.youtube.com/watch?v=zKatHRkax4A>.

58 360 степени (2021, 17 октомври). СДСМ објави и бугарска лична карта од Данела Арсовска, со адреса во Петрич [онлайн публикација]. Достъпно на адрес: <https://360stepeni.mk/sdsm-objavi-bugarska-lichna-karta-od-danela-arsovska>.

Антикампания от партията „Левица“

Пред македонските медиуми Арсовска отрече да има български документи за самоличност, като се аргументира, че на личната карта, разпространена от нейните опоненти, пише „Даниела“, а не „Данела“. Освен това добави, че с обвинението, че крие притежаването на българско гражданство, противниците ѝ „сега показуваат на мене како на антидржавен елемент“⁵⁹.

В публично изявление Данела Арсовска още веднъж подчерта, че атаката срещу нея я представя като антидър-

59 Express.MK (2021, 27 октомври). Арсовска: Името Данела го носам по дедо ми Дане [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://www.express.mk/arsovska-imeto-danela-go-nosam-po-dedo-mi-dane>.

жавен елемент и че засяга националното чувство на македонците⁶⁰. Оказа се, че дори притежаването на българско гражданство от действащ политик е способно да нарани националните чувства на македонците.

Официалният профил на партията СДСМ във Фейсбук публикува изображение с надпис „Ќе излезам да гласам! На Скопје не му треба бугарски кмет!“.

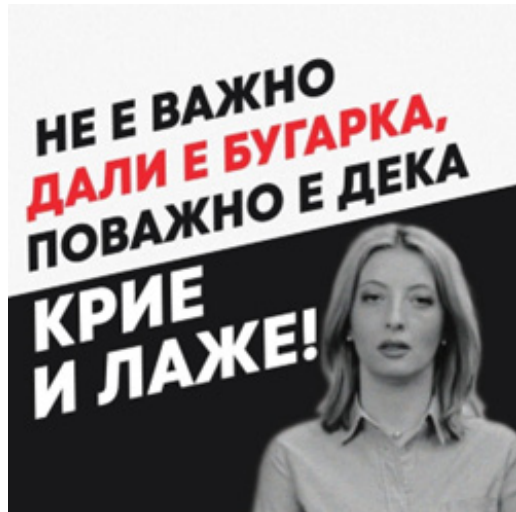

Екранна снимка на премахнатото изображение против Арсовска в страницата на СДСМ във Фейсбук. Линкът <https://www.facebook.com/148427235188637/posts/4756298027734845> вече е недостъпен.

60 Арсовска, Д. (2021, 17 октомври). Црната кампања што ја водат против мене актуелната власт и градоначалникот во заминување, нема да ги направи победници [видео във Facebook]. <https://www.facebook.com/ArsovskaDanela/videos/1064778430939838>.

След негативна обратна връзка под публикацията, администраторите на профила на СДСМ изтриха изображението и качиха ново, което отново съдържаше „българската“ тема, но в по-мек вид: „Не е важно дали е бугарка, поважно е дека крие и лаже!“⁶¹.

*Новото изображение
против Арсовска*

Всеизвестно е, че всеки гражданин на Република Северна Македония с друго гражданство има конституционното право да се кандидатира за градоначалник, но СДСМ използва българското гражданство на Данела Арсовска за политическа атака срещу нея. Случаят с Данела Арсовска е поредният пример за злоупотреба с българската карта в македонския политически и обществен живот. Препратките към 1941 г., направени от министър председателя Зоран Заев, непочтено експлоатираха българофобските нагласи на гражданите. А залогът в този скандал беше го-

61 СДСМ - Социјалдемократски сојуз на Македонија (2021, 27 октомври). Данела Арсовска има бугарско државјанство [публикация във Facebook]. Достъпно на адрес: <https://www.facebook.com/148427235188637/posts/4756212024410112>.

лям, защото Заев обвързва резултата от местните избори в Скопие със своето оттегляне от поста. Той заяви, че ако Арсовска спечели, той ще подаде оставка⁶².

Според СДСМ проблемът с Арсовска не е в това, че има българско гражданство, а в това, че е излъгала за него. Но тогава възниква въпросът защо от самото начало обстоятелството, че тя (може би) е българска гражданка, беше представено като проблем? Това не е и не би трябвало да е проблем в една нормална обществена среда.

Във видео обръщение към избирателите г-жа Данела Арсовска каза, че *„никој во Македонија не заслужува да биде вака понижувен и наведуван“* чрез подобна кампания на очерняне⁶³. От думите ѝ стана ясно, че самото твърдение, че някой е български гражданин или българин, в Република Северна Македонија се възприема като „понижуване“ (унижаване) и „наведуване“ (посочване). Риторичен въпрос е кой би искал да бъде посочван и наричан българин в държава, в която това се възприема като нещо унижително?

Все пак, какво в крайна сметка помогна на Данела Арсовска да спечели изборите, въпреки че беше обвинена в най-голямото прегрешение в Македонија: това, че е „българка“? Сериозна заслуга за това сигурно имаше недоволството от управлението на предишния градоначалник сред дял от гражданите на Скопие, но в никакъв случай не трябва да се подценява и друг фактор: Данела Арсовска беше кандидат на партията ВМРО – ДПМНЕ, която през

62 Действително на 31.10.2021 г. Данела Арсовска победи на втория тур на кметските избори и Зоран Заев подаде оставка от поста председател на Министерския съвет на Република Северна Македонија.

63 Арсовска, Д. (2021, 28 октомври). Обраќање до скопјани [видео във Facebook]. Достъпно на адрес: <https://fb.watch/8WBtbD8JlX>.

последните повече от десет години с провежданите от нея антибългарски политики и риторика значително допринесе за още по-радикалната дисоциация на македонците от българите. Самият факт, че е кандидат на тази политическа партия, за избирателите беше индулгенция за възможното българско гражданство. В масовото съзнание вероятно се появи причинно-следствена връзка, че щом е „припознатата“ от „патриотичната“ партия, тя е истинска патриотка и обвиненията против нея нямат сериозна тежест.

Тъжната ирония в случая с г-жа Арсовска е, че тя стана жертва на същата българофобия, която тя самата разпространяваше в публичното пространство. На 11 октомври, когато в Република Северна Македония се отбелязва като официален празник т.нар. в националната митология „Ден на народното въстание на македонскиот народ“, тя публикува в своя личен профил във Фейсбук политическо обръщение към гражданите, което съдържаше израза „бугарскиот фашистички окупатор“. (Вж. Приложение 3).

Екранна снимка от статуса на Дanela Арсовска от 11 октомври 2021 г. Българофобската риторика и желанието да се представи като македонска патриотка не ѝ спестиха черната антибългарска кампания. Линкът <https://www.facebook.com/ArsovskaDanela/posts/411881293897141> вече не е достъпен.

Редица медији в Република Северна Македонија отразиха изјавлението на Арсовска за „бугарскиот фашистички окупатор“, вклучително државната агенција МИА^{64 65 66 67}.

Впоследствие по неизвестни причини Данела Арсовска още същия ден премахна българофобското си послание във Фейсбук и го замени с друго, в което етнонимът „бугарски“ липсва⁶⁸. Сменено е и изображението към статуса – вместо знамето на Република Северна Македонија беше поставена делова снимка от кампанията. Новото съдържание беше посветено на визията ѝ за развитието на столицата. (Вж. Приложение 4).

Оптимистичното предположение за изтриването на оригиналният статус и за смяната на посланията е, че г-жа Арсовска е осъзнала колко неприемливо от морална гледна точка е наложените етнически стереотипи в македонското общество да се използват за политически цели. В такъв случај вероятно тя е изпитала съжаление, че също

64 МИА (2021, 11 октомври). Арсовска положи цвеќе пред споменикот на Методија Андонов-Ченто [онлайн публикација]. Достъпно на адрес: <https://mia.mk/арсовска-положи-цвеќе-пред-споменико>.

65 Infomax (2011, 11 октомври). Арсовска со честитка по повод 11 Октомври [онлайн публикација]. Достъпно на адрес: <https://arhiva.infomax.mk/wp/арсовска-со-честитка-по-повод-11-октомври>.

66 Media (2021, 11 октомври). Арсовска: 11 Октомври е ден кога започнала нашата борба со бугарскиот фашистички окупатор [онлайн публикација]. Достъпно на адрес: <https://www.media.mk/2021/10/11/арсовска-11-октомври-е-ден-кога-започнал>.

67 Слободен печат (2021, 11 октомври). Арсовска положи цвеќе пред споменикот на Методија Андонов-Ченто [онлайн публикација]. Достъпно на адрес: <https://www.slobodenpecat.mk/arsovska-polozhicvekje-pred-spomenikot-na-metodija-andonov-chento>.

68 Арсовска, Д. (2021, 11 октомври). Овој ден, 11 Октомври, денот на македонската народна револуција, денот кога започна востанието против фашистичкиот окупатор [публикација във Facebook]. Достъпно на адрес: <https://www.facebook.com/ArsovskaDanela/posts/411940830557854>.

е злоупотребила с тях в предизборната си кампания. Реалистичното предположение е, че промяната на текста е препоръчана от PR специалисти, които разбират, че като политик г-жа Арсовска е наблюдавана от представители на европейските държави и институции, особено предвид забележките на България към някои изявления на политиките в Република Северна Македонија относно българския народ, които не съответстват на европейските ценности и на принципите на демокрацията. Лакмусът за това дали Данела Арсовска е израснала като европейски градоначалник и политик ще бъде не само дали самата тя ще използва българофобски изрази в бъдещите си публични изяви, а дали ще се противопостави на българофобските действия и изявления на други лица спрямо македонските граждани с българска идентичност, някои от които са жители на ръководения от нея град и имат право да живеят и работят спокойно в него.

Danela Arsovska
11 October 2021 · 🌐

Овој ден, 11 Октомври, денот на македонската народна револуција, денот кога започна востанието против фашистичкиот окупатор за ослободување на Македонија не потсетува дека никогаш не треба да престанеме да се бориме.

Нашата цел секогаш треба да биде борбата за подобро, борбата за остварување на нашите права како граѓани и за подобри услови во нашиот град и држава.

Затоа, ве повикувам заедно да се бориме за подобро утре за сите граѓани.

*Екранна снимка на вториот статус на Данела Арсовска
во Фейсбук от 11 октомври 2021 г.*

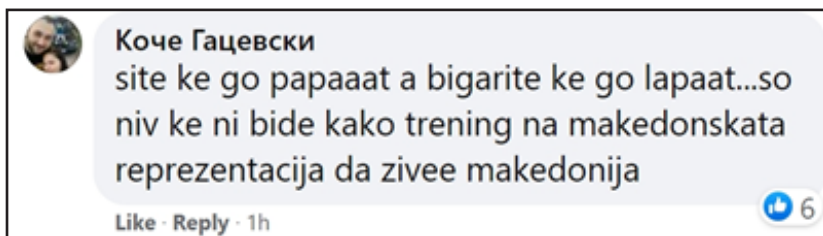
По време на скандала за гражданството и след това нито една македонска правозащитна организация не взе отношение по случващото се, не порица българофобския тон на предизборната кампания и не защити правото на всеки македонски гражданин да се кандидатира кмет, независимо дали е гражданин на друга държава.

Жребий за турнира Лига на нациите

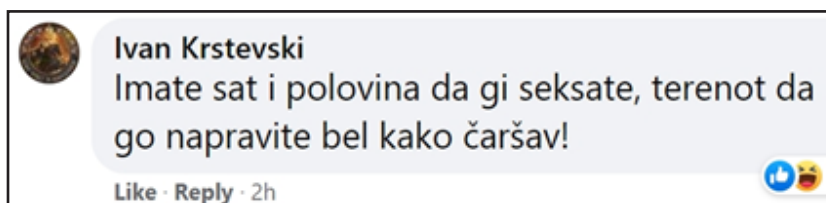
На 16 декември 2021 г. беше изтеглен жребият за групите на Лига на нациите – международен футболен турнир, организиран от европейската футболна федерация УЕФА. Жребият отреди в група 4 на Лига С да играят отборите на България, Република Северна Македония, Грузия и Гибралтар. Опитът сочи, че при определени исторически и политически обстоятелства дори спортни, културни, научни и т.н. форуми могат да стимулират повишаването на националистическите настроения и разгарянето на тлеещи конфликти сред гражданите на някои страни. Жребият за Лигата на нациите не направи изключение и в Република Северна Македония, където новината за предстоящите футболни сблъсъци с отбора на България провокира много българофобски коментари от страна на местни потребители в социалните мрежи.

Ето няколко примера за език на омразата против българите под публикация в македонската Фейсбук страница МакСпорт⁶⁹.

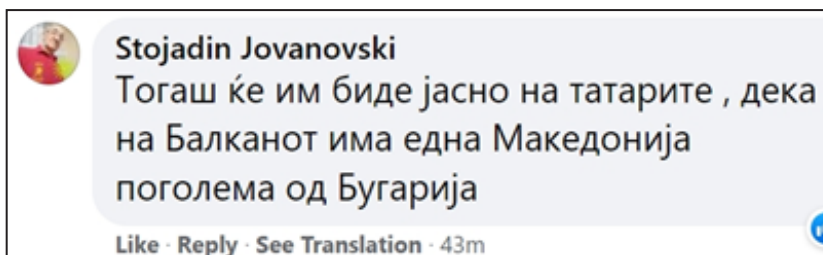
69 МакСпорт (2021, 16 декември). ЛИГА НА НАЦИИ - ГРУПА Ц4 [публикация във Facebook]. Достъпно на адрес: <https://www.facebook.com/makSPORT10/posts/4921195767902323>.

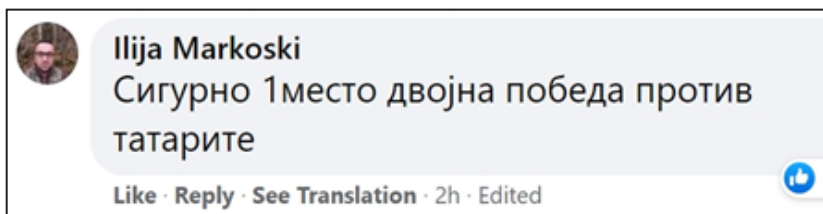
Коментар с обидно сексуално съдържание

Коментар с обидно сексуално съдържание

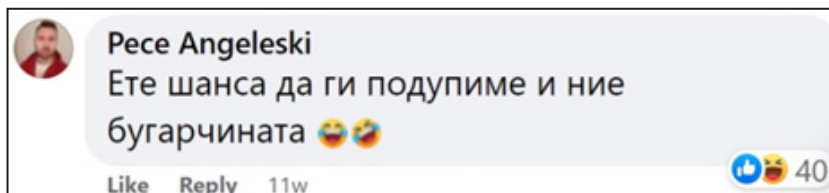

Коментар с обидно расистко съдържание

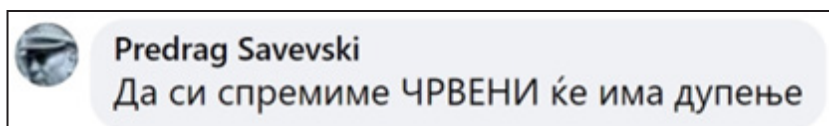

Коментар с обидно расистко съдържание

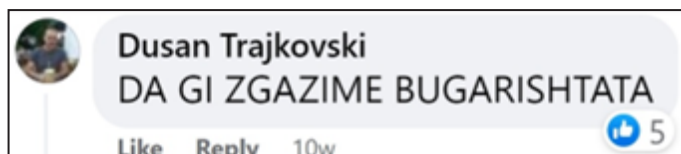
Ето и няколко примера за език на омразата против българите под публикация на страницата на Gol.mk във Фейсбук⁷⁰.

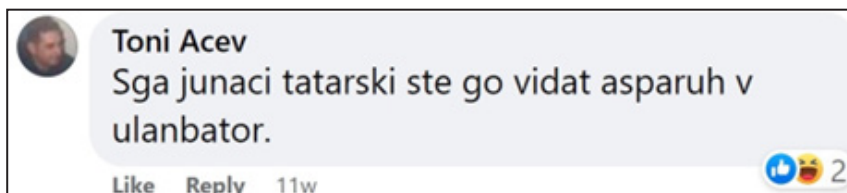
Коментар с обидно сексуално съдържание

Коментар с обидно сексуално съдържание

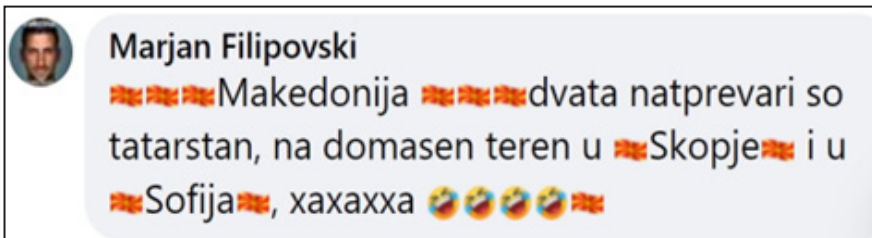

Коментар с обидно расистко съдържание

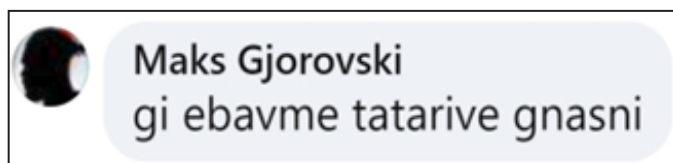
Коментар с обидно расистко съдържание

70 Gol.mk (2021, 16 декември). Македонија ги дозна противниците за новата сезона во Лигата на Нации [публикация във Фейсбук]. Достъпно на адрес: <https://www.facebook.com/gol.mkd/posts/2461545127314008>

Коментар с обидно расистко съдържание

Вероятно най-успешен в изразяването на антибългарски сантименти беше потребителят, който само в четири думи отправя едновременно расистка и сексуална обида към българския народ.

По този начин едно нормално спортно събитие, което би трябвало да провокира най-позитивни мисли и чувства, да насърчава любовта към родината и да бъде вдъхновение за младежите да се занимават със спортни дейности, стана пореден повод за демонстриране на негативните аспекти на македонския етноцентризъм. За сравнение, в социалните мрежи липсваха отрицателни коментари против отборите и народите на Грузия и Гибралтар.

Към експлицитния език на омразата спрямо българския народ от страна на потребители в социалните мрежи нямаше реакции от полицейски или съдебни органи.

Разкриване на случаи на отказ от българска идентичност в българофобска социална среда

Любчо Куртелов от Охрид отбеляза, че в Македония отричането на всичко българско е последователна политика след 1945 г. и е лайтмотив за съществуването на македонската нация, така че днес се стига до положението „македонец = антибългарин“⁷¹.

Последиците от това десетилетно явление днес могат лесно да се открият в електронни, печатни и интернет медии от Република Северна Македония, където в дискусиите, засягащи България или отношенията между двете държави, традиционно се използва генерализацията „бугариТЕ“, при това почти винаги в негативен контекст. Тази нагласа спрямо българите се прехвърля и върху гражданите на Република Северна Македония, които имат българска идентичност.

Антибългаризмът като държавна политика и обществена идеология е водещ фактор за дебългаризацията на населението в страната, тъй като подтиква редица македонци да прикриват информация за българската идентичност на своите по-възрастни роднини или съзнателно да се откажат от тази идентичност. Два случая от последните месеци илюстрираха този факт.

Първият се случи в хода на кампанията против Данела Арсовска. Тогава на 26 октомври Ване Цветанов публикува един любопитен статус във Фейсбук. Цветанов има богата политическа биография като бивш деец на ВМРО – ДПМ-НЕ, впоследствие на ВМРО–Народна партия, а след това

71 Куртелов, Лб. (2021, 26 декември). Мил ми е Платон, но помила ми е вистината [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://tribuna.mk/mil-mi-e-platon-no-po-mila-mi-e-vistinata>.

стана близък до СДСМ и към момента на описаните събития заемаше високия държавен пост директор на Съвета за развитие и надзор на одита (което фактически е политическа позиция и се равнява на ръководител на агенция). Въпреки, че Цветанов написа този статус в стремежа си да подкрепи управляващата партия в нейната атака срещу Арсовска, той неволно свидетелства за цялостния процес на дебългаризация в Македония. В публикацията си той призна, че неговите родители са с българска идентичност и искрено се чувстват българи, а той е избрал да бъде македонец⁷². (Вж. Приложение 5).

Екранна снимка от статуса на Цветанов във Фейсбук. Той твърди, че родителите му винаги са били българи, но за сметка на това той никога не е бил българин. Впоследствие този

*статус беше изтрил от автора му и в момента линкът <https://www.facebook.com/cvetanovvane/posts/2703281576631624> не е достъпен.*⁷³

72 Цветанов, В. (2021, 26 октомври). Почитувани Пријатели, Јас никогаш не сум се чувствувал Бугарин [публикация във Фейсбук]. Достъпно на адрес: <https://www.facebook.com/cvetanovvane/posts/2703281576631624>.

73 Не е известно кога г-н Цветанов е изтрил своя статус във Фейсбук, но със сигурност не е преди 22 май 2022г., когато водещите на македонско-българския видео-подкаст „Коридор 8“ коментираха и показаха публикацията му в на живо в YouTube.

Коридор 8 (2022, 22 май). Коридор 8 – еп. 73 – Преглед на неделата

Този статус (без актуалната към публикуването му политическа част от него) свидетелства за създадената в края на Втората световна война в югославска Македония обществена среда, която чрез различни средства поощрява хората да се отказват от своето българско етническо, културно и историческо наследство, за да се вляят в доминиращия и държавно налаган национален идеологически мейнстрийм, който гарантира добър и спокоен живот, кариера, социално приемане и т.н. Тази среда е поддържана и днес от „дълбоката държава“ и управляваните от нея политически проекти, научни организации, медии и т.н.⁷⁴ Разбира се, правото на самоопределение е неприкосновено и като всеки човек Ване Цветанов има право да бъде такъв, какъвто се чувства. Когато една идентичност обаче е подложена на очерняне и е поставена в изключително неравностойно положение спрямо друга, която е фаворизирана, това индивидуално право най-често се превръща в социална принуда. Така с времето става по-„изгодно“ човек да бъде македонец, а не българин⁷⁵. Това обяснява защо синът на двама родители българи се чувства македонец. Преди близо 30 години покойният вече първи президент на Република Македония Киро Глигоров (1917 – 2012) заяви, че в Македония на държавно и институционално равнище про-

[видео в YouTube]. Достъпно на адрес: <https://www.youtube.com/watch?v=uBRlcbzOKpE> (конкретно частта между 3:15:50 и 3:22:00).

74 Изразът „дълбоката държава на Македония“ беше въведен в публичния дискурс от бившия министър-председател на Северна Македония Любчо Георгиевски в интервю с българския журналист Любчо Нешков.

BGNES Agency (2020, 23 октомври). Любчо Георгиевски: Дълбоката държава в Македония блокира отношенията с България [видео в YouTube]. Достъпно на адрес: https://www.youtube.com/watch?v=cDHleN_Vfck.

75 Станков, Г. (2021). Националната идентичност в Македония – теория за дифузия и теория за реверсия, стр. 15.

цесът на дебългаризация е приключил⁷⁶ и изявата на Цветанов разкри какво е имал предвид той. Но тази изява също така потвърди изказването на българския президент Румен Радев, че в страната все още има дебългаризация. Едва ли може да има по-ярък пример за съзнателно помакедончване на един човек, който благодарение не само на лични и професионални качества (тук не се поставя под съмнение, че притежава такива), но и на това, че е станал изявен македонец, заемаше изключително престижната длъжност директор на Агенция за предотвратяване на прането на пари и финансирането на тероризма, а след това стана директор на Съвета за развитие и надзор на одита.

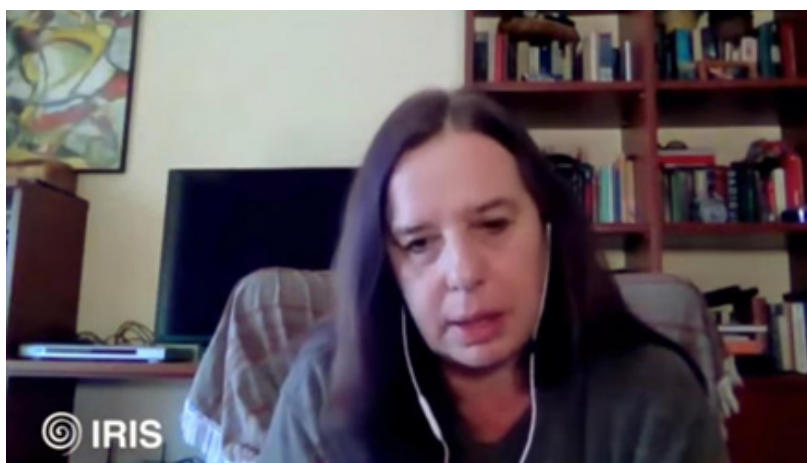
Вторият случай е свързан с добре познатата социална изследователка от Северна Македония Катерина Колозова по време на онлайн конференцията „Македонският възел след 2019 г.“, организирана от българския Институт за регионални и международни изследвания начело с доц. Огнян Минчев. В конференцията се включи българинът от Северна Македония Владо Тренески, който разказа анекдот с бащата на проф. Колозова – популярният македонски актьор Ѓорѓи Колозов – Царот. Тренески сподели, че през 1999 г., когато е бил директор на фестивала „Охридско лето“, в частен разговор Царот му заявил, че е българин⁷⁷. В изказването си Тренески заяви също, че „животът

76 Филипов, К. (2022, 26 юли). Стига мълчание за паспортите! [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://trud.bg/стига-мълчание-за-паспортите>.

77 Владимир Перев също споделя свои лични впечатления за „българската връзка“ на Ѓорѓи Колозов и добрите му отношения с български политици, които категорично защитават позицията за българския етнически характер на населението на Македония в миналото.

Перев, В. (2022, 12 януари). Колозова – „чистата Македонка“ [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://tribuna.mk/kolozova-chistata-makedonka>.

в Македония е ад за българите. Значи докато това не бъде променено, напразно преговаряме“ и се застъпи за включването на българите в конституцията на Република Северна Македония, наред с другите изброени в нея националности. Очевидно неподготвена да чуе на академичен форум разказ, намесващ покойния ѝ баща, Катерина Колозова отговори, че темата е „интимно семејно прашање“, което се отнася към тяхната „семејна историја“ и „семејна интима“.

Екранна снимка на Катерина Колозова на конференцията „Македонският възел след 2019 г.“

От отговора на Колозова, все пак стана ясно следното: баща ѝ Ѓорѓи Колозов е оказвал силен отпор против българофобията в Македония, бил е против цензурата на фактите в официалната македонска историографија, имал е симпатии към българският народ и историја и е смятал, че българският и македонският народ имат „изпреплетена“ историја, която има някакъв континуитет. Колозов също така не е отричал, че съществува „македонски идентитет“ и дори „македонски национализам“ (разбиран в западният

90

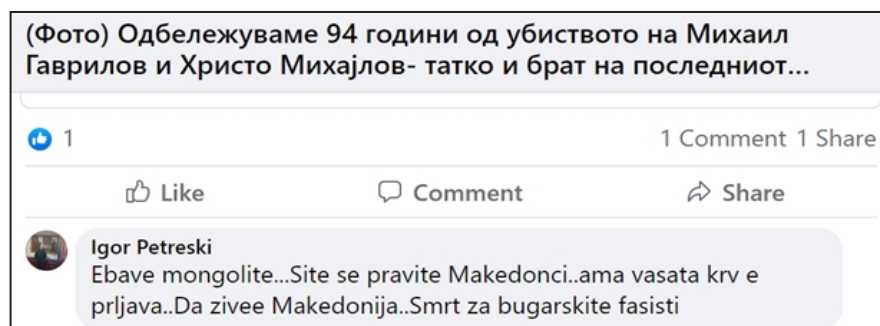
смисъл на термина, като патриотизъм), който обаче според него бил естествено близък до българската история и българската идентичност. Нейното предположение беше, че баща ѝ е имал „комплексен, двоен идентитет“.

Колозова подчерта, че предполага каква е била идентичността на нейния татко, което значи, че или бащата не е обсъждал тези теми в семейството, за да предпази дъщерите си от проблеми в обществото, или ако ги е обсъждал, тя предпочита да не помни такива обсъждания. За себе си тя каза: „яс сум друга генерација, яс сум станала полнолетна на самиот крај на 80-тите, яс сум родена во нов идентитет“⁷⁸. Разбира се, човек може сам да избере как да използва информацията, която получава в семейството си и дали да се идентифицира с родителите си, или да приеме идентичността, формирана в социалната среда и формираща средата. Тренески е избрал едно, Колозова друго, като и двата избора са еднакво легитимни, но дали са еднакво приемливи и равнопоставени в обществото?

Казусите с публични фигури като Цветанов и Колозова поставят наследената политика на дебългаризация като проблем пред процеса на демократизация на Република Северна Македонија. Страната е изправена пред предизвикателството да разреши неуредените проблеми със собствения си антибългаризъм от своето близко минало и актуално настояще, проявяващ се в заклеяването на българската народност и нарушенията на правата на човека, основани на етническа принадлежност, които десетилетия наред влияят на „свободния“ избор на граж-

78 IRIS-BG (2021, 16 декември). Македонският възел след 2019 г. [видео в YouTube]. Достъпно на адрес: <https://www.youtube.com/watch?v=qbRWnI4OSEo> (отговорът на проф. Колозова е между 1:57:02 и 2:00:49).

даните да се чувстват македонци, а не българи като своите предци. Дискриминацията на гражданите с българска идентичност или български произход в Република Северна Македония не е само минало - тя е продължаващ в съвременните условия процес, констатиран от Европейския парламент, който в параграф 76 от своята Резолюция от 25 март 2021 г. относно докладите на Комисията за Северна Македония за 2019 – 2020 г. заяви, че „изразява съжаление относно продължаващата липса на напредък в изпълнението на предишните препоръки на Европейския парламент относно дискриминацията срещу граждани, които открито изразяват своята българска идентичност и/или етнически произход“⁷⁹.

Обиден коментар от македонски потребител под публикация в македонския сайт „Трибуна“, посветена на убийството на бащата и брат на последния председател на ВМРО Иван Михайлов. Igor Petreski нарече българите „монголи“ и „фашисти“.

⁷⁹ Европейски парламент (2021, 25 март). Резолюция относно докладите на Комисията за Северна Македония за 2019 – 2020 г. [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0114_BG.html.

Екранни снимки на част от разговорите, които е принуден да води със свои съграждани Деян Танчовски, българин от Република Северна Македония.

От антагонизъм към помирение

От изложеното дотук става ясно, че подобна враждебна социална среда създава трудности на българите в Северна Македония при тяхната социализация и приобщаване в обществото. За да се прекъсне това негативно социално явление, Република Северна Македония трябва да приложи принципите и методите на помирението. Резолуцията на Европейския парламент от 25 март 2021 г. относно докладите на Комисията за Северна Македония за периода 2019-2020 г. подчерта необходимостта страната да преодолее трудното наследство на междуетническите отношения, заявявайки, че „силно насърчава органите и гражданското общество да предприемат подходящи мерки за историческо помирение, за да се преодолее разделението между и в рамките на различните етнически и национални групи, включително гражданите с българска идентичност“⁸⁰.

Съществуват много академични дефиниции на термина „помирение“. Някои изследователи определят помирението като „обществен процес, който включва взаимно признаване на минали страдания и промяната на деструктивните нагласи и поведение в конструктивни взаимоотношения към устойчив мир“⁸¹. За други това е „процесът на справяне с конфликтни и разкъсани взаимоотношения“⁸², а за трети това означава процес на „възстановяване на приятелството и хармонията между съперническите

80 Европейски парламент (2021, 25 март). Резолуция..., Параграф 77.

81 Brounéus, K. (2003). Reconciliation - Theory and Practice for Development Cooperation. Stockholm: Sida, p.3.

82 Hamber, B., G. Kelly (2005). A place for reconciliation? Conflict and locality in Northern Ireland, p. 7. Belfast: Democratic Dialogue.

страни след разрешаване на конфликта или трансформиране на отношения на враждебност и негодувание в приятелски и хармонични.“⁸³ Помирението идва като резултат от целенасоченото прилагане на възстановителни и преходни практики, най-често след края на конфликт или тоталитарен режим, и се състои от “взаимно признаване и приемане, инвестирани интереси и цели в развитието на мирни отношения, взаимно доверие, положителни нагласи, както и чувствителност и съобразяване с нуждите и интересите на другата страна”⁸⁴. Важно е да се отбележи, че помирението далеч не е еднократен акт, а “дълъг и дълбок процес, който цели радикални промени в сърцата и умовете на общностите, участващи в конфликт на идентичността”⁸⁵.

Процесът на помирение в едно общество след конфликт или тоталитарен режим, както е в случая със Северна Македония, трябва да се развива едновременно в пет направления:

1. Разработване на споделена визия за взаимозависимо и справедливо общество;
2. Признаване и справяне с миналото;
3. Изграждане на положителни взаимоотношения;
4. Значителни промени в културата и нагласите;
5. Значителни социални, икономически и политиче-

83 Bar-Siman-Tov, Y. (2004). Introduction: Why Reconciliation?, p. 4. In: Bar-Siman-Tov, Y. (ed.). From Conflict Resolution to Reconciliation. Oxford: Oxford University Press.

84 Bar-Tal, D., G. H. Bennik. (2004). The Nature of Reconciliation as an Outcome and as a Process, p. 15. In: Bar-Siman-Tov, Y. (ed.). From Conflict Resolution to Reconciliation. Oxford: Oxford University Press.

85 Auerbach, Y. (2009). The Reconciliation Pyramid: A Narrative-Based Framework for Analyzing Identity Conflicts. *Political Psychology*, 30(2), pp. 292.

ски промени⁸⁶.

Задължително е мерките, насочени към помирение, да включват и двете страни в помирителния процес - извършителите и потърпевшите. По този начин се отдава дължимото на интереса на пострадалите, на тяхната позиция и на правото им да заявят на извършителите какво са преживели и какво чувстват. Наред с това, извършителите получават възможността да признаят извършеното зло и да изразят своето съжаление пред потърпевшите. Чрез формирането на обща визия за бъдещето и двете страни поемат своя дял в намирането на решение, като същевременно търсят начини да се минимизират, доколкото е възможно, последиците от стореното в настоящето и да се избегне повторението на подобно травмиращо събитие занаяпред. Такива трансформационни усилия спрямо отношенията, възприятията и интерпретациите на миналото могат да доведат до постигането на помирение между въвлечените страни.

Може да се заяви с категоричност, че помирението изисква няколко ключови разбирания:

1) Публичното политическо признаване на преживяното от потърпевшите общности страдание е задължително, за да се постигне възстановяването от травмата на индивидуално и групово ниво, като този процес има както психологическо, така и политическо измерение⁸⁷.

2) Признаването на миналото трябва да бъде широко прието от обществото. За да бъде стабилно и трайно, помирението изисква подкрепата на цялото общество или

86 Hamber, B., G. Kelly (2005). A place for reconciliation?, p. 7.

87 The Agenda with Steve Paikin (2017, November 21). Overcoming Historical Trauma [YouTube video]. Accessible at <https://www.youtube.com/watch?v=57NbSzp6Zfc>

поне на по-голямата част от него. Помирението е невъзможно без възможности или желание за ангажиране в смислена връзка и взаимодействие с другата страна⁸⁸. Ако то остане само формална политическа декларация, има риск от negliжиране и потискане на травмите от миналото, от нови размирици и продължаване на конфликта или репресиите.

3) Ако едно общество не признава легитимността на травмата на която и да е обществена група, това възпрепятства адекватното преживяване и изразяване на скръбта сред нейните представители⁸⁹.

Следователно, правителствата имат ключова роля за постигането на историческо помирение. Ангажирането им с действия, които да имат ефект върху цялото общество, е тяхна “институционална отговорност”⁹⁰. Най-често този процес се катализира чрез създаването на т.нар. Комисии за истина и помирение. Комисиите са публични органи, сформирани за “да открият, изяснят и официално да признаят миналите злоупотреби; да отговорят на потребностите на жертвите; да се противопоставят на безнаказаността и да изтъкнат индивидуалната отговорност; да очертаят институционалната отговорност и да препоръчат реформи; и да насърчават помирението и намаля-

88 Potgieter, E. (2017). SA Reconciliation Barometer Survey: 2017 Report. Cape Town: Institute for Justice and Reconciliation, p. 29.

89 Brave Heart, M., L. M. DeBruyn (1998). The American Indian Holocaust: Healing Historical Unresolved Grief. *American Indian and Alaska Native Mental Health Research*, 8(2), pp. 60-82.

90 Kwak, H.-H., M. Nobles (2013). “Inherited” responsibility and historical reconciliation in East Asian context, p. 5. In: Kwak, H.-H., M. Nobles, *Inherited Responsibility and Historical Reconciliation in East Asia*. London: Routledge, Milton Park, Abingdon-on-Thames: Routledge.

ването на конфликта с течение на времето”⁹¹.

Проучване, базирано на международния опит и добри практики за помирение и отчитащо контекста на положението на македонските българи, предлага конкретни политики за постигане на историческо помирение между гражданите на Северна Македония с българска идентичност и държавата и останалата част от обществото⁹². Те се състоят от пет групи мерки:

1. *Реабилитация на осъдените македонски българи, които в годините на комунизма са преследвани заради своята идентичност и убеждения.* Реабилитацията, макар и много закъсняла, ще облекчи трансгенерационната травма на техните наследници, които десетилетия наред носят и не успяват да отработят „комплекса на наследствената вина”⁹³. За тази цел, наред с официалната юридическа постъпка, е необходимо:

1.1. Държавното ръководство на РСМ да поднесе извинение и да изрази съжаление пред гражданите с българска идентичност, които са репресирани по времето на Юго-

91 Hayner, P. (2011). *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*. New York City: Routledge, p. 20.

92 Stankov, G. (2021). Policy recommendations for historical reconciliation in the Republic of North Macedonia. *Public Policy.BG*, 12(3), pp. 35-44. Accessible at <https://ejpp.eu/index.php/ejpp/article/view/400>.

93 „Комплексот на наследната вина, проклетството на потеклото или потеклото како проклетство самото по себе, но и потрагата по своите корени, по Домот (со големо д) – остануваат суштински показатели за поетскиот светоглед на Ѓузел” - откъс от лекция на проф. Елизабета Шелева на международния семинар за македонски език, литература и култура в Охрид, 2011 г. Шелева, Е. (2021, април 23). Поезијата на Богомил Ѓузел [онлайн публикация]. Достъпно на <https://okno.mk/node/88974>. (Забележка: Богомил Ѓузел е син на известния македонски българин и борец за правата на българите под сръбска и югославска власт Димитър Ѓюзелов, който е езекутиран от комунистическата власт в Северна Македония през 1945 г.).

славия и в трите десетилетия след това, както и на техните живи наследници (в случай, че жертвите са починали).

1.2. Държавното ръководство на РСМ да признае заслугите на жертвите като македонски патриоти, които по времето на титовата диктатура се борят както за независимостта на Македония, така и за запазването на българската си народност.

1.3. Държавното ръководство на РСМ да осъди действията на комунистическата диктатура в югославската република Македония и насилственото налагане на политическа система и идеология чрез преследване, репресии и дискриминация на политическите опоненти, в частност на българите.

2. *Създаване на Комисия за истина и помирение в Република Северна Македония*, на която да се възложи като основна дейност разкриването и обявяването на злоупотребите и нарушаването на човешките и общностните права от страна на властта в Югославия спрямо представителите на българската етническа общност в Македония. Комисията следва да има мандат за следните стъпки:

2.1. Да работи за отварянето на досиетата на македонските българи и техните роднини, както и обявяване на имената на агентите, доносниците и вербовчиците, които са работили по следенето и наблюдението на македонските българи. Резолюцията на ЕП също подчертава значението на разкриването на архивите на югославските тайни служби⁹⁴. Наследниците на репресираните и сле-

94 Резолюцията на ЕП, параграф 32 гласи: „насърчава органите да извличат и отворят съответните архиви на югославските тайни служби; счита, че прозрачното разглеждане на тоталитарното минало, включително отварянето на архивите на тайните служби, е стъпка към по-нататъшна демократизация, отчетност и институционална стабилност както в самата държава, така и в региона на Западните Балкани като цяло.“

дените от югославските тайни служби имат право на истината⁹⁵, включително на достъп до досиетата на своите близки; такова право да се запознае с методите на преследване на македонските българи от страна на тоталитарната комунистическа и антибългарска система на Югославия има цялото общество в Северна Македония.

2.2. Да организира и проведе дълбочинни интервюта с гражданите с българска идентичност на територията на РСМ, с цел проучване на репресиите спрямо тях по време на комунизма и след това. Да се интервюират и наследниците на репресираните македонски българи за техните преживявания със стигмата на деца на „предатели“. Да се обявят и разпространят данните от проведените интервюта пред обществеността в Северна Македония.

2.3. Да организира възстановителни, преходни, терапевтични и помирителни дейности между общностите на македонските българи и представители на съвременната македонска националност с цел преодоляване на стереотипи и предразсъдъци от миналото, изградени от господстващата комунистическа антибългарска идеология и предавани на македонското общество в продължение на поколения чрез медии и образование.

2.4. Да изготви препоръки за промени в учебните програми и учебното съдържание, които да акцентират върху значението на човешките права и да подпомогнат сваляне-

95 „Право на истина“ е концепция в съвременната теория и практика на правата на човека и демокрацията, фокусирана върху правата на жертвите и техните потомци да знаят за нарушенията на човешките права преди прехода, което в светлината на обсъжданата тема е особено важно за общество в преход като Република Северна Македония. За повече информация относно термина виж Sweeney, J. A. (2018). The Elusive Right to Truth in Transitional Human Rights Jurisprudence. *International & Comparative Law Quarterly*, 67(2), pp. 353–387.

то на стигмата от македонските българи и тяхната борба против югославския режим и за запазването на българската идентичност на територията на Северна Македония.

3. *Възстановяване на идентичността на българското културно-историческо наследство в Република Северна Македония.* Една особеност в контекста на Северна Македония е, че докато в страни като Ирландия, САЩ, Канада и Австралия от коренното население е отнета собствеността на земята, от македонските българи е ограбена тяхната история като легитимен източник на идентичност и самоопределение. В резултат от присвояването на историята и културата на българите в региона от страна на политическото ръководство на комунистическа Македония, те са превърнати в дърво без корен, без право да наричат своите герои българи и диалектите и песните си български. Необходимо е държавното ръководство на РСМ да се извини на своите граждани с българска идентичност за травмата, нанесена им от това, че при създаването на историографията и на националния разказ на република Македония в рамките на СФРЮ е извършен етноцид спрямо българското наследство в страната. Възстановителните мерки на ръководството на Северна Македония следва да включват:

3.1. Да се обяви, че св. Климент Охридски и св. Наум Охридски са български църковни и просветни дейци, които провеждат държавната политика на българските владетели Борис и Симеон, че държавата на комитопулите и наследниците им (от цар Самуил до цар Петър III Бодин) е българска като политическа приемственост и традиция, а българите са държавотворният народ на подвластните на династията територии, че възрожденските дейци в Македония и революционерите от ВМОРО се самоопределят като етнически българи.

3.2. Да се заяви, че диалектите в географската област Македония са част от един диалектен континуум с диалектите в днешна Република България и че в миналото местното население идентифицира своите говори като български.

3.3. Образователната система в РСМ да въведе релевантни промени в учебните програми и учебното съдържание по история и литература във връзка с горните две точки.

4. *Финансови репарации за българската етническа общност.*

4.1. Отделяне на средства от държавния бюджет за изграждането на монументи, символизиращи българското историческо наследство в Северна Македония. Такива могат да бъдат например паметници на княз Борис I Михаил и на цар Симеон в Охрид, на цар Иван Владислав в Битоля, на Тодор Александров в Щип и на полк. Дрангов в Скопие.

4.2. Изплащане на обезщетения на жертвите на дискриминация и политическо преследване заради своята българска идентичност (ако не пряко „българи“, те често наричани „михайловисти“), както и на техните наследници, в случай, че жертвите вече не са между живите.

5. *Създаване на нови културни инициативи за сближаване на различните групи в северномакедонското общество.* Например правителствата на Република Северна Македония и Република България могат да организират всяка година в Скопие голям литературен форум за автори, издатели и читатели от двете страни с примерното име „Яворови вечери“, на името на големия български поет и македонски революционер Пейо Яворов.

Предприемането на тези действия е важно поради следните причини:

1. Признанието на репресиите над македонските българи като държавна политика ще валидира тяхното стра-

дание, а това би допринесло за изцеляване на травмите им от миналото, вместо да ги потиска.

2. В северномакедонското общество ще се създаде пространство за открит и честен обществен дебат по теми, които преди са критици или деформирани по политически съображения.

3. Правителството на Северна Македония ще даде недвусмислен знак за готовност да превъзмогне тоталитарното наследство и националната митология, формирана на антибългарска основа.

4. Македонските българи ще си върнат легитимното право да се идентифицират със своето българско средновековно и възрожденско наследство в Северна Македония.

Някои от тези препоръки за публични политики, например за реабилитация на осъдените българи, вече са включени в пакета от изисквания от Република България към Република Северна Македония, известен като 5+1 (сега 4+1)⁹⁶. От значение за предлаганите мерки за поми-

96 „5+1“ е пакетът от искания, които Република България отправи към Република Северна Македония през 2021 г. за одобряване на преговорната рамка за членството на последната в ЕС. Исканията включват: 1) Включване на българите в конституцията на Северна Македония, наред с останалите народности, посочени в основополагащия документ на страната; 2) Декларация до ООН, че краткото име „Северна Македония“ се отнася за държавата, а не за региона, тъй като Пиринска Македония, намираща се в България, също е част от географската област Северна Македония; 3) Реабилитация на българите – жертви на комунизма в Северна Македония; 4) Решителни действия срещу езика на омразата, насочен към България и българският народ; 5) Задействие на Съвместната мултидисциплинарна експертна комисия по исторически и образователни въпроси; 6) Ясна декларация за ненамеса във вътрешните работи на България. Първото от тези искания (включването на българите в конституцията) е поставено като условие преди началото на преговорния процес. От останалите 5 искания Република Северна Македония изпълни само едно: внесе официална нота в ООН, че кратката форма на името ѝ „Северна Македония“ се отнася само за държавата, с което българските изисквания станаха 4+1.

рение ще бъдат и резултатите от работата на Съвместната мултидисциплинарна експертна комисия по исторически и образователни въпроси, създадена по силата на Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество между Република България и Република Македония, за да подпомогне „обективното, основаващо на автентични и основани на доказателства исторически извори, научно тълкуване на историческите събития“⁹⁷.

Конституирането на орган като Комисия за истина и помирение в Северна Македония би могло да се включи в бъдещ план за изпълнение на договора между Република България и Република Северна Македония. В нея следва да има представители на македонските българи, но също така и на българската държава, за да може България да има преки наблюдения за работата на тази комисия и да бъде гарант за поправянето на историческата несправедливост спрямо гражданите на Северна Македония с българско национално съзнание. Създаването на такава Комисия е в унисон с предложението на ЕП да се изготви „план за действие от конкретни мерки, чието изпълнение да бъде редовно оценявано в съответствие с Договора за приятелство“⁹⁸.

97 Министерство на външните работи (2018, 2 март). Договор за приятелство, добросъседство и сътрудничество между Република България и Република Македония [онлайн публикация]. Достъпен на <https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?idMat=123506>.

98 Резолюцията на ЕП, параграф 81.

Заклучение

Изследването представи разнообразни примери от обществената дискусия в Република Северна Македонија односно Бугарија и бугарите през 2021 г., които сочат, че тој е целосно негативен во својата същност, преимуществено етноцентричен, често наситен со език на омразата и понекогаш дехуманизираш. Мненията, че бугарофобията во државата е провоцирана од т.нар. „вето“ (популарниот израз за тоа, че бугарската држава до лятото на 2022 г. не приемаше проектот за преговорна рамка за приклучување на Република Северна Македонија към Европскиот сюз), не са точни. Таква сужденија не отчитат разликата между поводи, причини и предпоставки во обществените процеси и развитието на обществените одношения. Бугарофобията е отдавна утврдена и животен модел на мислене и поведение не само за политическиот елит, којто над седем десетилетия насажда дух на враждебност спрямо бугарскиот народ, држава, историја и култура, но и за публичните фигури и за голема част од обикновените граѓани. Бугарофобията оформя преобладаващото възпријатие и разбирање за Бугарија и бугарите сред граѓаните на Република Северна Македонија и е неопходно средство за изграждане и утврджување на македонската национална идентичност во нејниот сегашен вид. Во близо 77-годишната историја на македонската државност не е имало по-силна и трајна форма на омраза против „Другите“ од тази, насочена срещу бугарите и Бугарија⁹⁹. При-

99 Во тази връзка Любчо Куртелов цитира албански интелектуалец од гр. Охрид: „Татко ми, ми рече дека во војната било тешко да се биде Албанец во Македонија, но било уште потешко да се биде Бугарин“. Куртелов, Љ. (2021, 26 декември). Мил ми е Платон, но помила ми е вистината.

теснително е, че държавните институции, политическите лидери и дори организациите на гражданското общество в Република Северна Македония не проявяват необходимата социална критичност и не обръщат сериозно внимание на проявите на българофобия. Дори интелектуалците и дейците на културата, които би трябвало да изпълняват ролята на духовни авторитети и морални корективи на обществото, са неспособни да заемат принципна позиция по отношение на българофобията в обществения дискурс, защото това означава да се противопоставят на негласния обществен консенсус, че по отношение на българите всичко е позволено и че всяко слово на омраза или действие, породено от омраза, спрямо тях може да бъде оправдано. В обществото липсват личности с морален интегритет и смелост, които да заявят публично, че когато обществени организации или физически лица изразяват българофобски позиции, а публични или частни медии дават пространство за изразяването им, това не е „свобода на словото“. Езикът на омразата не е свобода на словото. Той е престъпление. Свободното и необезпокоявано изразяване на антибългарски настроения възпрепятства процеса на демократизация и защитата на човешките права в страната, което потвърждава тезата за исторически обусловения демократичен дефицит в страната ¹⁰⁰. В Република Северна Македония трябва да се създадат и прилагат ясни механизми за изкореняване на езика на омразата, да се предприемат политически действия за демонстриране на уважение към българското културно-историческо наследство в страната, да се започне изпълнението на конкретни

100 Мончева, К., Т. Дечев (2022). Демократичният дефицит в историята на политическите борби в Република Северна Македония. В: Научни трудове на ВУСИ, 7 (2021), с. 235 – 275. Пловдив: ВУСИ.

политики за постигане на историческо помирение между представителите на отделните общности в страната и за преодоляването на стигматизиращите ксенофобски идеологии от комунистическото минало на младата балканска република.

Приложения

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Съобщение от навивачката група „Чкембари Битола“, публикувано във Фейсбук страницата на групата на 21.07.2021 г.

Навивачката група Чкембари е докажана патриотска група која покрај љубовта за Пелистер секогаш била тука и за Македонија. Нашиите членови се патриоти и со чиста македонска свест. Ние немаме против ни тие што го сакаат Пелистер а се од друга вера и нација, но имаме против тие што негираат се македонско. Таквите не можат да бидат наши членови, и нема да дозволиме странска пропаганда да завладее со нашата група. Тие што за жал веќе потпаднале на пропагандата ќе бидат исклучени од групата!!! Ние сме Македонци од Република Македонија кои се поистоветуваат со Македонските херои, Даме, Гоце, Јане, Карев...кој не се согласува со ова е негово право, но нема да биде дел од нас. Да живее Македонија и се што е Македонско!!

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Позиция на Министерство за надворешни работи (Министерство на външните работи) на Република Северна Македонија по случај със сменения надгробен паметник в с. Клепач и промяната на съдържанието му, публикувано във Фейсбук страницата на министерството на 03.10.2021 г.

Во врска со случајот на замената на постојна надгробна плоча посветена на војводата Велко Скочивирчето и осум негови соборци од 1904, која се наоѓа во делот на гробните места во атарот на црквата Архангел Михаил, во селото Клепач, Прилеп, со нова надгробна плоча, која има различна содржина на натписот и Бугарскиот е заменет со Македонски јазик, Министерството за надворешни работи информира дека по спроведената истрага и соодветна постапка од Управата за заштита на културното наследство и Министерството за внатрешни работи на Република Северна Македонија, како и соодветен ангажман на Основното јавно обвинителство, констатирано е дека надгробната плоча не потпоѓа на ниту еден статус на заштитено културно обележје или природна реткост, туку се работи за приватен гроб и надгробна плоча.

Имено, член на семејството на војводата Велко Скочивирчето, во договор со црквениот одбор на црквата Архангел Михаил, на своја иницијатива и ангажман ја извршил замената на надгробната плоча, при што самоволно одлучил да ја смени содржината и јазикот.

Министерството за надворешни работи на Република Се-

верна Македонија упатува апел на ваквите лични и приватни акти да не им се стават политички и идеолошки насоки, кои, пак, потоа ги оптоваруваат напорите на двете држави за унапредување на меѓусебните односи, ја нарушуваат меѓусебната доверба и го отежнуваат напредокот на добрососедските односи.

За процесот на изнаоѓање заедничко решение во насока на деблокирање на процесот на интеграцијата во Европската унија, двете страни искажуваат јасна волја и решителност за соработка, и ваквите лични и поединечни случаи не треба да ги загрозат овие напори.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

Обръщение на Данела Арсовска към гражданите на гр. Скопие по повод „Денят на народното въстание“ в Република Северна Македонија, публикувано по време на предизборната кампания в нейния Фейсбук профил в 10:41 ч. на 11.10.2011 г. на вече недостъпната връзка <https://www.facebook.com/ArsovskaDanela/posts/411881293897141>.

11 Октомври е ден кога започнала нашата борба со бугарски-от фашистички окупатор.

Овој ден е потсетник за нашата борба, за нашиот непокор!

Овој ден треба да се потсетиме дека нашите предци ни оставиле аманет дека не треба да се откажуваме, дека треба да се избориме за она што е најважно.

Овој ден е денот кога покажавме дека знаеме да се избориме за слобода.

Затоа имаме обврска да продолжиме по тој пат и да обезбедиме подобра иднина за нашите идни поколенија.

Честит и вековит 11 Октомври Македонијо!

ПРИЛОЖЕНИЕ 4

Второ обръщение на Данела Арсовска към гражданите на град Скопие, публикувано по време на предизборната кампания в нейния Фейсбук профил в 11:51 ч. на 11.10.2011 г., след като е изтрито първото обръщение. Премахнат е изразът „бугарски“, така че остава „фашистички окупатор“ и цялостно е променен характерът на съдържанието на посланието.

Овој ден, 11 Октомври, денот на македонската народна револуција, денот кога започна востанието против фашистичкиот окупатор за ослободување на Македонија не потсетува дека никогаш не треба да престанеме да се бориме.

Нашата цел секогаш треба да биде борбата за подобро, борбата за остварување на нашите права како граѓани и за подобри услови во нашиот град и држава.

Затоа, ве повикувам заедно да се бориме за подобро утре за сите граѓани.

Има квалитетни луѓе во Скопје и во Македонија и има луѓе кои сакаат позитивни промени, а нивниот глас треба да се чуе.

Затоа градот Скопје за граѓаните навистина ќе биде достапен во секој поглед.

☞ *Ќе воведеме служба за да ги слуша и реализира издржаните проекти од страна на граѓаните и ќе се формира посебен буџет за нивна реализација.*

☞ *Буџетското планирање во градот ќе се прави по приоритети на граѓаните, а месните и урбаните заедници, општините и невладините организации, експертите, секогаш ќе бидат кон-*

султирани при издвојување средства за реализација на проектите.

➔ Градската администрација преку отворена канцеларија ќе работи во текот на целиот ден, со цел луѓето да ги завршуваат своите обврски без да губат време и средства.

➔ Ќе се воведат повеќе платформи - веб страница, апликации, канали на социјални медиуми, преку кои што граѓаните ќе имаат можност за брза и директна комуникација со градските власти.

На, скопјани им е доста од ароганција и неодговорност, бидејќи скопјани повеќе немаат години за трошење на неисполнети ветувања, на нереализирани, а ветени проекти.

Време е да дојдат способни луѓе, да отпочнат со работа и да ги подобрат работите!

#ДанелаЗаСкопје

#ЗаМодерноСкопје

#БрзоИСигурно

ПРИЛОЖЕНИЕ 5

Обръщение на Ване Цветанов по време на предизборната кампания за кмет на гр. Скопие, в което подкрепя Петар Шилегов, критикува Данела Арсовска и между другото разкрива своето българско потекло. Посланието на Цветанов беше публикувано в неговия Фейсбук профил на 26.10.2021 г. на вече недостъпната връзка <https://www.facebook.com/cvetanovvane/posts/2703281576631624> и през 2022 г. беше изтрито.

Почитувани Пријатели,

Јас никогаш не сум се чувствувал Бугарин, и од тие причини НИКОГАШ не поднесов документи за пасош. Иако можев уште во 2000-та... Тоа е чесно мислам, не се чувствував така, но и тоа е мој Став.

Мислам дека е чесно.

Но,

Моите родители, кои се ПЕНЗИОНЕРИ, особено мојата мајка, си се чувствуваат искрено како Бугари. Поднесоа документи за државјанство чисто од мерак, (не им требаат пасоши за работа),

но беа одбиени во постапката во Софија и не добија пасоши.

ОВА ГО ПИШУВАМ ЗА ДА НЕ БИДАМ ОБВИБЕТ ДЕКА ПИШУВАМ НЕШТО ПРОТИВ РЕПУБЛИКА БУГАРИЈА.

НО,

НО едно големо НО!

Јас никогаш не ги лажев граѓаните,

јас се чувствувам за Македонец, и ТАКА ДЕЛУВАМ.

А што правиме со ДАНЕЛА?

“Патриотите”

или Квazипатриотите влегоа ВО ЗАМКА.

1. Плукаа на сите обиди за договор со Бугарија, или плукаа по се што е Бугарско,

2. А нивната “Голден” - Кандидатка успеала да добие документ - Државјанство, дека СЕ ОСЕЧА КАКО БУГАРКА?

Добро осечање...

НО ШТО ПРАВИИМЕ СО МИЦКО?

ДАЛИ Е ТОЧНО ДЕКА СЕ НУДЕЛ ВО ЕДНА АМБАСАДА, ДА ДОБИЕ ПОДРШКА ЗА ПРЕМИЕР,

А СЕ КОЛНЕЛ ДЕКА ЌЕ ДАДЕ ДУПЛО,

ДУПЛО ЌЕ ДАЛ, САМО ДА ДОБИЕЛ ПОДРШКА ДА БИДЕ ПРЕМИЕР.

А што тоа Зоран Заев ДАЛ?

Јас ќе Ви кажам, Заев не даде НИШТО во однос на тоа што НУДЕЛ МИЦКО...

(После ова, топло им препорачувам на ДПМНЕ да си го преиспитаат дали е добар).

А што тоа нуди Мицко?

(Бидејќи затоа што му се сонува да биде Премиер кога ќе порасне,

СЕ.

Мицко нуди СЕ,

Нуди СЕ што НЕ Е негово.

Тоа е некултурно, гнасно, невоспитано,

ама тоа е Мицка, Мицко...

Пријатели,

Ви се верува ли ова?

1. Па Мицко не научил што е НАЦИОНАЛЕН ИНТЕРЕС, ДУНСТЕР, КАТАСТРОФА!

2. Мицко ја подржува кандидатката на Б.Ц, договорена во Земун на состанок помеѓу нив лично,

3. Мицко подржува Кандидатка за Градоначалник на Скопје, која се осеча како Бугарка...

Што да прават граѓаните на Скопје со некој како Мицко и кандидатка како Данела?

Да ја откачат Данела и да им пратат порака на Б.Ц и Мицко дека Шилегов е изборот.

Така им личи на вистинските Скопјани.

А за КВАЗИПАТРИОТИТЕ?

За КВАЗИСКОПЈАНИТЕ?

Порака до нив:

Браво за Скопјани,

кои што се колнат во Македонија а гласале или планираат да гласаат за Маџарската почесна Конзулка со Бугарско државјанство.

Браво лицемери,

Или Браво "патриоти"?

Аферим за ПАТРИОТИТЕ или КВАЗИПАТРИОТИТЕ?

Пријатели од Скопје,

Ве молам подржете го Шилегов,

за да бидете сигурни

ДЕКА ИМАТЕ СТАБИЛЕН ГРАДОНАЧАЛНИК.

Помина времето на ПИЛИТИЧКИ ШВЕРЦЕРИ.

Източници

360 степени (2021, 17 октомври). СДСМ објави и бугарска лична карта од Данела Арсовска, со адреса во Петрич [онлайн публикација]. Достъпно на адрес: <https://360stepeni.mk/sdsm-objavi-bugarska-lichna-karta-od-danela-arsovska>.

Арсовска, Д. (2021, 11 октомври). Овој ден, 11 Октомври, денот на македонската народна револуција, денот кога започна востанието против фашистичкиот окупатор [публикација във Facebook]. Достъпно на адрес: <https://www.facebook.com/ArsovskaDanela/posts/411940830557854>.

Арсовска, Д. (2021, 17 октомври). Црната кампања што ја водат против мене актуелната власт и градоначалникот во заминување, нема да ги направи победници [видео във Facebook]. <https://www.facebook.com/ArsovskaDanela/videos/1064778430939838>.

Арсовска, Д. (2021, 28 октомври). Обраќање до скопјани [видео във Facebook]. Достъпно на адрес: <https://fb.watch/8WBtbD8JIX>.

БЕТМЕН (2021, 15 јануари). Маска на векот, алал вера [публикација в Twitter]. Достъпно на адрес: <https://twitter.com/Vasko44271763/status/1350181639566061570>.

Величков, А. (2021, 27 септември). Менуваме споменици, јаваме кон Европа [онлайн публикација]. Достъпно на адрес: <https://tribuna.mk/menuvame-spomenicijavame-kon-evropa>.

Влајќиноски, Ѓ. (2021, 15 јануари). Вевчански карневал 13.01.2021 г. [публикација във Facebook]. Достъпно на адрес: <https://www.facebook.com/gjorgji.vv/posts/10221755101121785>.

Галев, Д. (1991). Белиот терор во Југоисточна Македонија 1912–1941 год. Штип: Друштво за наука и уметност.

Европейски парламент (2021, 25 март). Резолуција относно докладите на Комисијата за Северна Македонија за 2019 – 2020 г. [онлайн публикација]. Достъпно на адрес: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0114_BG.html.

Канал 5 ТВ (2021, 16 декември). Во Софија осуден мажот кој на интернет објави недолични коментари за автобуската несреќа [онлайн публикација]. Достъпно на адрес: <https://kanal5.com.mk/vo-sofija-osuden-mazhot-koj-na-internet-objavi-nedolichni-komentari-za-avtobuskata-nesrekja/a508041>.

Коридор 8 (2022, 22 мај). Коридор 8 – еп. 73 – Преглед на неделата [видео в YouTube]. Достъпно на адрес: <https://www.youtube.com/watch?v=uBRlcbzOKpE>.

Куртелов, Љ. (2021, 26 декември). Мил ми е Платон, но помила ми е вистината [онлайн публикација]. Достъпно на адрес: <https://tribuna.mk/mil-mi-e-platon-no-po-mila-mi-e-vistinata>.

МакСпорт (2021, 16 декември). ЛИГА НА НАЦИИ - ГРУПА Ц4 [публикација във Facebook]. Достъпно на адрес: <https://www.facebook.com/maksport10/posts/4921195767902323>.

Министерство за надворешни работи (2021, 12 август). Спомен обележјето во Охрид вратен во првобитната состојба [онлайн публикација]. Достъпно онлайн на адрес: <https://mfa.gov.mk/mk/page/13/post/2677/spomen-obelezheto-vo-ohrid-vraten-vo-prvobitnata-sostojba>.

Министерство на външните работи (2018, 2 март). Договор за пријателство, добросъседство и сѓтрудничество меѓу Република Българија и Република Македонија [онлайн

публикация]. Държавен вестник, бр. 18/2018. Достъпно на адрес: <https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?idMat=123506>.

Министерство на външните работи (2021, 12 август). Позиция на МВНР [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://www.mfa.bg/bg/news/30759>.

Министерство на външните работи (2021, 29 септември). Временно управляващият посолството на Република Северна Македония в София бе извикан на разговор в МВНР [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://mfa.bg/bg/news/31266>.

Митреска, С. (2021, 29 септември). КОЈ ИМ ДАДЕ ПРЕЗИМЕ НА СКИ НА КОМИТИТЕ? Новиот споменик на војводата Скочивирчето ги налути Бугарите [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://plusinfo.mk/ko-im-dade-prezime-na-ski-na-komitite-noviot-spomениk-na-vo-vodata-skochivircheto-gi-naluti-bugariteko-komitite-spomениkot-na-vo-vodata-skochivircheto-vo-prilepsko-gi-naluti-bugarite>.

Мончева, К., Т. Дечев (2022). Демократичният дефицит в историята на политическите борби в Република Северна Македония. В: Научни трудове на ВУСИ, 7 (2021) , с. 235 – 275. Пловдив: ВУСИ.

Нова телевизия (2020, 27 ноември). Поругаха паметника на загиналите в Охридското езеро българи [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://nova.bg/news/view/2020/11/27/306867>.

Оруел, Д. (1989). 1984. София: Профиздат.

Перев, В. (2022, 12 януари). Колозова – „чистата Македонка“ [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://tribuna.mk/kolozova-chistata-makedonka>.

СДСМ - Социјалдемократски сојуз на Македонија

(2021, 27 октомври). Данела Арсовска има бугарско државјанство [публикација във Facebook]. Достъпно на адрес: <https://www.facebook.com/148427235188637/posts/4756212024410112>.

Сител (2021, 26 октомври). СДСМ тврди дека Данела Арсовска има бугарски пасош [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://sitel.com.mk/sdsm-tvr-di-deka-danela-arsovska-ima-bugarski-pasosh>.

Слободен печат (2021, 11 октомври). Арсовска положи цвеќе пред споменикот на Методија Андонов-Ченто [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://www.slobodenpecat.mk/arsovska-polozhi-cvekje-pred-spomеникот-na-metodija-andonov-chento>.

Слободна ТВ / Slobodna TV (2021, 27 октомври). Заев: За Скопје ја ставам на коцка мојата лична кариера, граѓаните треба да излезат на гласање [видео в YouTube]. Достъпно на адрес: <https://www.youtube.com/watch?v=zKatHRkax4A>.

Станков, Г. (2021). Националната идентичност в Македонија - теория за дифузия и теория за реверсия. В: Сборник с доклади от международната научна конференция „Предизвикателства за сигурността и икономиката на държавите от Черноморския, Каспийския и Средиземноморския регион“, Пловдив, 13 ноември 2020, т. 2, с. 6 – 20. Пловдив: ВУСИ.

Трайчевъ, Г. (1925). Градъ Прилѣпъ. Историко-географски и стопански прегледъ, с. 268. София: Печатница „Фотиновъ“. Достъпно на адрес: <https://www.strumski.com/books/Град%20Прилеп.pdf>.

Фактор (2021, 16 март). ГЛАВНИОТ ОБВИНЕТ ЗА ПАЛЕЊЕТО НА БУГАРСКОТО ЗНАМЕ ЌЕ ПЛАТИ 7.000 ЕВРА, другите двајца казнети со по 5.000 [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://faktor.mk/glavniot>

obvinet-za-palenjeto-na-bugarskoto-zname-kje-plati-7000-evra-drugite-dvajca-kazneti-so-po-5000.

Филипов, К. (2022, 26 юли). Стига мълчание за паспортите! [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://trud.bg/стига-мълчание-за-паспортите>.

Унија на млади сили на ВМРО-ДПМНЕ (2021, 27 јуни). Говор на Драган Ѓуровски [видео във Facebook]. Достъпно на адрес: <https://fb.watch/6ufYg8EDfS>.

Цветанов, В. (2021, 26 октомври). Почитувани Пријатели, Јас никогаш не сум се чувствувал Бугарин [публикация във Фейсбук]. Достъпно на адрес: <https://www.facebook.com/cvetanovvane/posts/2703281576631624>.

Църнушанов, К. (1992). Македонизмът и съпротивата на Македония срещу него. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

Чкембари Битола / Skembari Bitola (2021, 21 јули). Навивачката група Чкембари е докажана патриотска група [Публикация във Facebook]. Достъпно на адрес: <https://www.facebook.com/1985ckembari/posts/289014139690360>.

Шелева, Е. (2021, април 23). Поезијата на Богомил Ѓузел [онлайн публикация]. Достъпно на <https://okno.mk/node/88974>.

Auerbach, Y. (2009). The Reconciliation Pyramid: A Narrative-Based Framework for Analyzing Identity Conflicts. *Political Psychology*, 30(2), pp. 291 – 318.

Bar-Siman-Tov, Y. (2004). Introduction: Why Reconciliation?, pp. 3 – 9. In: Bar-Siman-Tov, Y. (ed.). *From Conflict Resolution to Reconciliation*. Oxford: Oxford University Press.

Bar-Tal, D., G. H. Bennis. (2004). The Nature of Reconciliation as an Outcome and as a Process, pp. 11 – 38. In: Bar-Siman-Tov,

Y. (ed.). *From Conflict Resolution to Reconciliation*. Oxford: Oxford University Press.

BGNES Agency (2020, 23 октомври). Любчо Георгиевски: Дълбоката държава в Македония блокира отношенията с България [видео в YouTube]. Достъпно на адрес: https://www.youtube.com/watch?v=cDHleN_Vfck.

BGNES Agency (2021, 1 юли). Младежкото ВМРО-ДПМ-НЕ: Фашистки татари, българките струват две банкноти [видео в YouTube]. Достъпно на адрес: <https://www.youtube.com/watch?v=KhIRk2IISH8>.

Billig, M. (1995). *Banal nationalism*. London: Sage Publications.

Booth, K. (1979). *Strategy and Ethnocentrism*. New York: Holmes & Meier.

Brave Heart, M., L. M. DeBruyn (1998). The American Indian Holocaust: Healing Historical Unresolved Grief. *American Indian and Alaska Native Mental Health Research*, 8(2), pp. 60 – 82.

Brounéus, K. (2003). *Reconciliation – Theory and Practice for Development Cooperation*. Stockholm: Sida.

Brunnbauer, U. (2005). “Pro-Serbians” vs. “Pro-Bulgarians”: Revisionism in Post-Socialist Macedonian Historiography. – *History Compass*, 3/1 (2005), pp. 1 – 17.

Bulgaria ON AIR (2021, 20 март). Македонският представител на Евровизия е получил близо 400 заплахи [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://www.bgonair.bg/a/4-world/221180-makedonskiyat-predstavitel-na-evroviziya-e-poluchil-blizo-400-zaplahi>.

Cameron Dallas and Nash (2016, December 26). Stephen Fry Planet Word [YouTube video]. Accessible at: https://www.youtube.com/watch?v=P5_WJtRP_Kw.

Council of Europe (undated). Hate speech [online

publication]. Available at <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/hate-speech>.

Detchev, T. (2022). Bulgarophobia as a result of the ongoing process of construction of Macedonian nation. In: Stankov, G. Bulgarophobia in North Macedonia. Analysis of the Public Discourse in 2021. Plovdiv: VUSI.

Express. МК (2021, 27 октомври). Арсовска: Името Данела го носам по дедо ми Дане [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://www.expres.mk/arsovska-imeto-danela-go-nosam-po-dedo-mi-dane>.

Fiedler, K., J. Schmid (2001). How Language Contributes to Persistence of Stereotypes as Well as Other, More General, Intergroup Issues. In: In: Brown, R., S. L. Gaertner (eds.). Blackwell Handbook of Social Psychology: Intergroup Processes. Malden, 2001, pp. 261 – 280.

Gol.mk (2021, 16 декември). Македонија ги дозна противниците за новата сезона во Лигата на Нации [публикация във Фейсбук]. Достъпно на адрес: <https://www.facebook.com/gol.mkd/posts/2461545127314008>.

Gordon, G. S. (2017). Atrocity Speech Law. Foundation, Fragmentation, Fruition. New York: Oxford University Press.

Hamber, B., G. Kelly (2005). A place for reconciliation? Conflict and locality in

Northern Ireland. Belfast: Democratic Dialogue.

Haslam, N., S. C. Murphy (2020). Hate, dehumanization, and “hate.”. In: Sternberg, R. J. (ed.), Perspectives on hate: How it originates, develops, manifests, and spreads (pp. 27 – 41). Washington D.C.: American Psychological Association.

Haslam, N., M. Stratemeyer (2016). Recent research on dehumanization. – Current Opinion in Psychology, 11, p. 25 – 29.

Hayner, P. (2011). Unspeakable Truths: Transitional Justice

and the Challenge of Truth Commissions. New York City: Routledge.

Horowitz, D. L. (1998). *Ethnic Groups in Conflict*. Los Angeles: University of California Press.

Infomax (2011, 11 октомври). Арсовска со честитка по повод 11 Октомври [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://arhiva.infomax.mk/wp/арсовска-со-честитка-по-повод-11-октомври>.

IRIS-BG (2021, 16 декември). Македонският взел след 2019 г. [видео в YouTube]. Достъпно на адрес: <https://www.youtube.com/watch?v=qbRWnI4OSEo>.

Keefe, T., R. E. Roberts (1991). *Realizing Peace. An Introduction to Peace Studies*. Ames: Iowa State University Press.

Kinder, D. R., C. D. Kam (2020). *Us Against Them: Ethnocentric Foundations of American Opinion*. Chicago: The University of Chicago Press.

Kiselinovski, S. (2016). Historical Roots of the Macedonian Language Codification. – *Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne*, 24, (2016), pp. 133 – 146. Accessible at: <https://www.ejournals.eu/pliki/art/8684>.

Kwak, H.-H., M. Nobles (2013). “Inherited” responsibility and historical reconciliation in East Asian context. In: Kwak, H.-H., M. Nobles, *Inherited Responsibility and Historical Reconciliation in East Asia*, pp. 3 – 19. London: Routledge, Milton Park, Abingdon-on-Thames: Routledge.

Macheri, E. (2021). Dehumanization and the Loss of Moral Standing. In: Kronfeldner, M. (ed.). *The Routledge Handbook of Dehumanization*, pp.145 – 158. New York: Routledge.

Maleska, M. (2003). With the Eyes of the “Others”. *New Balkan Politics*, 6. Accessible at: <http://www.newbalkanpolitics.org.mk/item/WITH%20THE%20EYES%20OF%20THE%20>

%E2%80%9COTHERS%E2%80%9D.

Media (2021, 11 октомври). Арсовска: 11 Октомври е ден кога започнала нашата борба со бугарскиот фашистички окупатор [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://www.media.mk/2021/10/11/арсовска-11-октомври-е-ден-кога-започнал>.

MIA (2021, 11 октомври). Арсовска положи цвеќе пред споменикот на Методија Андонов-Ченто [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://mia.mk/арсовска-положи-цвеќе-пред-споменико>.

Mikkola, M. (2021). Why Dehumanization Is Distinct from Objectification. In: Kronfeldner, M. (ed.). *The Routledge Handbook of Dehumanization*, pp. 326 - 340. New York: Routledge.

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of North Macedonia (2021, 3 октомври). Во врска со случајот на замената на постојна надгробна плоча посветена на војводата Велко Скочивирчето [публикация във Facebook]. Достъпно на адрес: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=10159541363284850&id=249118824849.

Potgieter, E. (2017). *SA Reconciliation Barometer Survey: 2017 Report*. Cape Town: Institute for Justice and Reconciliation.

Pozzi, H. (1994). *Black Hand Over Europe*. [reprint of 1935 edition]. Zagreb: Croatian Information Center.

Pressing TV (2021, 30 септември). Владиката Петар: Селаните на Клепач не сакаат фалсификувана историја, едногласно одлучиле да ја сменат плочата [онлайн публикация]. Достъпно на адрес: <https://pressingtv.mk/makedonija/vladikata-petar-selanite-na-klepach-ne-sakaat-falsifikuvana-istorija-ednoglasno-odluchile-da-ja-smenat-plochata>.

sashauzunov (2021, March 29). 11 October 1986- Australian

Macedonian Protest at Bulgarian Consulate, Sydney, Australia [YouTube video]. Accessible at: <https://youtube.com/watch?v=rCeUrOXIus8>.

Stankov, G. (2021). Policy recommendations for historical reconciliation in the Republic of North Macedonia. *Public Policy.BG*, 12(3), pp. 35 – 44. Accessible at: <https://ejpp.eu/index.php/ejpp/article/view/400>.

Sweeney, J. A. (2018). The Elusive Right to Truth in Transitional Human Rights Jurisprudence. *International & Comparative Law Quarterly*, 67(2), pp. 353 – 387.

Tajfel, H., M. G. Billig, R. P. Bundy, C. Flament (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1971, 1(2), pp. 149 – 178.

Televizija 24 (2021, January 15). Бугарија упати демарш до МНР поради запалено бугарско знаме во Вевчани [видео в YouTube]. Достъпно на: https://www.youtube.com/watch?v=2hnATjcz_qs.

The Agenda with Steve Paikin (2017, November 21). Overcoming Historical Trauma [YouTube video]. Accessible at: <https://www.youtube.com/watch?v=57NbSzp6Zfc>.

Thiessen, I. (2018). Life among Statues in Skopje. In: Montgomery, D. W. (ed.). *Everyday Life in the Balkans*. Bloomington: Indiana University Press, pp. 251 – 261.

Time Magazine (1941, December 22). How to Tell Your Friends from the Japs. №25, p. 33. Accessible at: <https://time.com/vault/issue/1941-12-22/page/35>.

wiwibloggs (2020, February 5). Vasil Garvanliev - North Macedonia Eurovision 2020 | Interview [Youtube video]. Accessible at <https://www.youtube.com/watch?v=jv4UzkcKkkl>.

vasilg (2021, March 15). Here I Stand [видео в Instagram]. Accessible at: <https://www.instagram.com/tv/CMcE1cmjis0>.

Zlatev, L. (2021, 15 март). Нема потреба да се изви-
нуваш за тоа што си [публикация във Facebook]. Дос-
тъпно на адрес: [https://www.facebook.com/lzlatev/
posts/4187966701236761](https://www.facebook.com/lzlatev/posts/4187966701236761).

Книгата не се продава. Разпространява се безплатно.

Българофобията в Северна Македония.
Анализ на обществения дискурс през 2021 г.

Български език

Първо издание

Автор: д-р Георги Ангелов Станков

Тираж: 300 броя

Формат: 145 / 215 милиметра

Редактор: Теодор Данаилов Дечев

Коректор: Лидия Кирилова Стайкова

Предпечат: „Свят. Наука“

Корица: „Свят. Наука“

Издава: Издателски комплекс „ВУСИ“

(Висше училище по сигурност и икономика)

Геоорги Станков има магистърска степен по психология в СУ „Св. Климент Охридски“ със специализации по социална и политическа психология и психология на развитието, и е доктор по политически науки също от Софийския университет. Като психотерапевт работи в областта на

психодрамата, социодрамата и социометрията. Академичните му интереси са в следните области:

- Колективна памет, колективна травма и трансгенерационна травма.
- Разрешаване на конфликти, възстановително правосъдие и помирение.
- Междугрупови отношения, междукултурна комуникация, миграция.
- Демократични иновации и гражданско участие.
- Биокултурни общности и психология на околната среда.

Геоорги Станков е бил сътрудник в редица изследователски и обучителни проекти и инициативи, сред които BSSRPL (Балканско лятно училище по религия и обществен живот; SEDAR/Пловдивски университет, 2021), MATILDE (Оценка на въздействието на миграцията за подобряване на интеграцията и местното развитие в европейските селски и планински райони; Нов български университет, 2021) и The Holocaust as a starting point (Mémorial de la Shoah, 2022).

Геоорги е изследовател в Лабораторията по проблемите на Черноморския и Каспийския регион.